

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
Մ Ա Մ ՈՒ Լ

1871

ՅՈՒԼԻՍ

Ա. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 7

ԴՅՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՃՐԱԿԱՆ ԿԻՏՈՒԹԻՒՆ
ԲՐԻՏԱՆԻԱ
ՇԱՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՊՐԵՏ ԳՐԵՔ ՄԸ
ԲԱԹԱՊԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԲՈՒՐԵԱՅԵՐՈՒԹԻՒՆ ՊՐԵՏԱՆԻ Ի ԿՈՂԿԸՐ
ՐԵՔՕՐՄԻ ԼԳՐԱՆԻՔ
ՔԵՂԼՔԵԿԱՆ
ՄԱԼ ԵՒ ՇԱԼՔ
ԻՎԱՆՕԻ

ԶՄԵԻՈՒՆ

ՅԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՅԵՏԵՆԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

Ա. ՏԱՐԻ

ՅՈՒԼԻՍ 1871

ԹԻՒ 7

ՄԱՅՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ե

ԿԱՄԱՍԷՐ ՏՂԱՅ Մ՝ՈՒՂՂԵԼՈՒ ԱՌԱՋԻՆ ՓՈՐՁԵՐԸ

Երեք օր կար որ տիկին Տէլմաթիլար չէր տեսեր, և անոր տունն
երթալու կ'սպտարաստուէր, երբ տիկին Վէօրնէօյլ ներս մտաւ:

— Կ'վախնայի որ արդեօք հիւանդ ես — ըսաւ Մարի:

— Հիւանդ չեմ, բայց հիւանդ լինելը բան մը չէր: Տանջանքներու
մէջէն . . . ո՛հ, անտարակոյս իմ գլխէս աւելի զօրաւորներն տնդամ
չէին գիմանար: Մտիկ ըրէ: Մայրս՝ որչափ ատեն որ մեղի մնաց, ու-
ղեր էր որ փոքրիկ Պօղս իրեն քով սլառկի: Անցեալ օր մայրս մեկնե-
ցաւ և տղուս անկողինն իմ սենեակս դրին: Երբ իրկուն զանի պառկե-
ցնելու բերին, սկսաւ պոռալ կանչել որ այն տեղ չէր ուզեր մնալ և

Թէ անկողինը հանին մօտ տանիլ պէտք են : « Բայց հոս չէ նա , պատահան տուն : — Ես կ'ուզեմ որ այս տեղ լինի , զիս անոր սենեակը տնոր , անոր մօտ ելթալ կ'ուզեմ : — Բայց հոս չէ , կրկնեց Ֆանի : — Ես կ'ուզեմ որ հոս լինի , կ'ուզեմ անոր սենեակին ելթալ : » Ելաւ դէպք 'ի դուռը վազեց , Ֆանիին աչք ըրի որ դուռը բանայ և ետևէն ելթայ : Շատ չանցաւ՝ տղաս աղաղակներ ձգեց և հանին փնտռեց . կ'ուզէր , անպատճառ կ'ուզէր որ հոս դանուի : Քանի որ մայրս չկար , զիմս դրութիւնն անհրաժեշտ էր : Ֆանի կ'աշխատէր զանի սփռփել , մտիկ չէր ընել և ալ աւելի կ'պտար : Կորէն սենեակս դարձաւ . ես ալ փորձ ըրի հանդարտեցնելու , բայց որչափ հոգ կ'տանէի վրան՝ այնքան վայնասուն կ'արձակէր : Այն ատեն անհոգ կեցայ . մառանը դացի մէկ քսանի բլիթ առի սեղանին վրայ դրի և Ֆանիին ըսի . « Բլիթ կ'ուզես : » Այս խօսքիս վրայ՝ տղաս կ'դառնայ սինակին կ'մօտեանայ , շատ մը բլիթ կ'առնու և ուտելու ստենը՝ Ֆանի՝ զանի ծնդաց վրայ կ'դնէ , հսոգուտը կ'փոխէ և օրօր կ'ըսէ՝ քնացնելու համար . այսպէս սովորեր էր արդէն և դեռ ժամանակ չէր այս սովորութենէ վրկելու զինքը : Բնու միտք չունէի անոր կամաց դէմ շարժելու կամ լացը զգուցելու , զխտի որ շատ պակասութիւններ ունէր ուզգելու և չէի ուզեր ամէն բան մէջէն ընել :

Միւս օրը նորէն հանին փնտռեց . վրան հազցուցին և մօրս սենեակը տանելով ըսին : « Հոս չէ , դնաց : » Առջի օրուան փոթորիկը սկսաւ , ջանք ըրին խաղերով սփռփել զանի , անօդուտ եղաւ . կ'պտար , ոտքերը դետոնը կ'զարնէր և իմ որ իրեն մօտենար՝ կ'ծեծէր : Պատուիրեցի Ֆանիին որ իր գործին ելթայ , ես ալ խմս սկսայ , և թողուցի որ տղաս ուղածին չափ պտուց , թէ և կ'դողայի որ թերեւս քնաս մը հասնի , բայց ի՞նչ կրնայի ընել , քանի որ ուղածն անկարելի բան մ'էր : Տեսնե , ով որ իր վրայ ոչ ոք հոգ կ'տանի և սենեկին մէկ անկիւնը զաւաղան մը կայ , զայն ձեռքն առաւ որ կարասիները զարնէ : Իրեն միտքը հասկըցայ , և երբ առաջին հարուածը տալու կ'ոպտրաստուէր , զաւաղանը ձեռքէն առի ըսելով . « Գաւազանն այն տղոց համար է որ ձիու պէս գործածելով կ'ընարձանան և կամ զայն հրացանի պէս ուսերստուն վրայ կ'դնեն : » Զայրանալով աւելի սաստիկ կ'պտայ , զիս ծեծել կ'ուզէ և իր ոտքովը գործի սեղանս կոտրելու կ'աշխատի : Այն ատեն զանի դիրկս առի , և այնպիսի տեղ մը տարի որ կտրելու բան մը չկար և այն տեղ փակելով զինքն ըսի անոր . « Եթէ ձայնդ կտրես , ոյիսի գամ տունում քեզ : »

Թէպէտև սառսիկ յուզութիւն էի և կ'ողորայի, բայց հաստատ միտքս դրեր էի ձգել զանի որ ուզածին չափ պուտայ։ Աւերջապէս տեսնելով որ անօգուտ տեղը կ'իյնետառի կ'կանչէ, ձայնը կտրեց։ Երբոր լուռ կեցաւ, դացի դուռը բանալու և Ֆանիին ըսի որ չլացող տղոց համար աղոր խաղալիկ մը կայ այդ տեղ։ Այն ալ իմ արգէն պատրաստած խաղաքարտէ ձի մը սկսաւ գլորել։ Պօղս ստնտուին քով զնաց ըսելով. «Այդ իմն է, ինձի տուր»։ Իսկոյն իր վիշտը մոռցաւ և իր դէմքը մանկական խնդութեան սիրուն հով մ'առաւ։

Հատ կ'իփափաքէի որ այս դասը բոլոր օրը տւէր, վասն զի բաւական նեղութիւն քաշեր էի. տղոս աղաղակներն ինձ աւելի ցաւ պատճառներ էին քան թէ իրեն։ Գէշն այն էր որ նորէն պիտի սկսէր։

Պօղիս քաշած փոքրիկ ձին ստէպ վար կ'իյնար և զայն վերցնելէն ձանձրեալով՝ հրամայական ձայնով մ'ըսաւ թէ պէտք է որ ընկնի։ Ուժդին շարժումէ մը նորէն ձին ընկաւ. տղոս սկսաւ ոտքերը դեպինը զարնել պուտով. «Ձեմ ուզեր որ ընկնի, չեմ ուզեր որ ընկնի»։ Թողլոցի որ տապալարիկ, լարն առի և սկսայ ձին քաշել առանց տապալելու։ Պօղ ինձ նայեցաւ, ես ալ անոր ըսի. «Պէտք է ծանր ծանր քաշել, կ'նայիս»։ Տղոս լարը ձեռքէն առաւ, ձին ուժդին ցնցեց որով նորէն վար ընկաւ։ Սաստիկ զայրանալով որ ձին իրեն չէր հնազանդեր, իր աղաղակները տասալացուց, ձին բռնեց և պատուհանէն վար նետեց։ Այս բաներս չտեսնելու զարկի, և Ֆանի իմ օրինակին հետևեցաւ։ Տեսնելով որ իր վրայ հոգ տանող չկայ՝ պուտայ. «Իմ ձիս կ'ուզեմ, ձիս կ'ուզեմ»։ — Պէտք էր զայն վար նետել, ըսի անոր պաղ կերպով մը։ — Ես կ'ուզեմ ձիս, զնա զայն բերելու, զնա, դու զնա, Ֆանի, ըսաւ անոր։ — Պէտք էր զայն վար նետել՝ պատասխանեց նա, իմ անտարբեր կերպարանս դասելով։

Աղաղակները նորէն սկսան, և արիութիւն ունեցայ մինչև վերջն ապասելու, առանց բառ մ'ըսելու, բայց միայն «Պէտք էր զայն վար նետել»։

Երբ որդիս աւելի հանգարտ եղաւ, դէպ 'ի դուռը դացի և ձեռքս անոր երկնցուցի որպէս թէ իմ հետս դայ։ Նախ դէմ կեցաւ, բայց երբ տեսաւ որ փոյթ չեմ ընել և դուրս պիտի ելնեմ՝ մինակս, խելաքրեցաւ, ձեռքն ինձ տուաւ և միասին վար իջանք։ Այն ինչ վար հասանք որ իր ձին պատուհանին տակ դաւթին մէջ տեսաւ, ուրախութեան ձայն մ'արձակեց և խաղալ սկսաւ։ Ձին նորէն ընկաւ և Պօղ զայն վերցնելէն և նորէն լուսալելէն ելաւ՝ դէպ ինձ եկաւ ըսելով.

«Անդադար վար կ'ընենի այս ձին, ըսէ որ շիտակ քալէ: Այն ատեն ձին առի, և զայն զլորելով ցոյց տուի որդւոյս որ սէտք է կամացուի և զգուշութեամբ քաշել: Պօղ Հասկեալ խօսքս և փորձ փորձեց, ձին նորէն դարձաւ, բայց այս անդամ տղաս փոխանակ սրուալու և բարկանալու մէկդի թողուց զայն և ուրիշ բանով զբաղեցաւ:

Հիմակ, սիրելիս, կ'նայեմ թէ որչափ սխալեր եմ խիստ ծանր դատած հոգերս վրայէս թոթուելով ուրախանալուս համար: Ասկից զատ, Մաքի, զեռ ամէն բան չսպասեցի քեզի, կ'սարսռիմ երբ կ'մտածեմ: Իզնէ պահեր էին ըսելիքս, բայց զաւկիս վրան փոխելու ատենս դիտեցի: Տեսայ որ ոտքը սոսկալի կերպով պրեր և սպի զոյսպեր էր: Պանին՝ որ մօրս սպասաւորներէն իմացեր էր այս բանս, սլատմեց թէ եռացող ջրի աման մը թափեր է զաւկիս ոտքին վրայ՝ որ մը կրակին մօտ իր սանառուին ծնկերուն վրայ նստած ատենն: Ինչ ապաշաւ, իմ կենացս մէջ, քինչ վիշտ պիտի զլայի եթէ երբէք որդիս հաշմո էր: Պանի կ'ըսէր քնձ որ նոյն զիսուածն որդիս իմքովս գտնուած ատենն ալ կրնար պատահիլ, բայց ես այնպէս չեմ՝ կարծեր բնաւ, սիրելիս, վասն զի երբ մայր մ'իր զիրկն առած է որդին, մինակ անոր կ'մտածէ և այնպիսի հողասիրութեամբ կ'նայի որ ամէն վտանդէ կ'խորշի: Այժմ՝ այս բանորս դիտեմ, Մաքի, վասն զի կ'սկսեմ իրօք մայր լինիլ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԲՐԻՏԱՆԻԱ

Հէնրի Բ. ին տեղը կ'անցնի իր որդիներէն՝ Ռիչարտ, որ Առեթապետ կ'ընտրուի իր ասպետական անսպարտելի արիութեան համար: Խաչակրութեան անկէհեր շահատակ՝ թէ և անխոհեմ և անհեռատես՝ Ռիչարտ Պալէստինի մէջ քաջութեան նախճիրներ գործեցին ետե՝ Եւրոպա կ'գառնայ, Աւստրիոյ դքսէն կ'բռնուի բանաւ կ'զբուի: Թէ և իր հպատակները փրկանք տալով կ'աղատեն, սակայն Գէլլը բերդին առջև հետ մ'ընդունելով վէրքէն կ'մնան:

Ռիչարտի եղբայրը Ջօհն՝ որ բռնասէր և ատելի էր ամենուն՝ գահը

կ'ենէ, և իր մեծ եղբօրը որդին՝ Արթիւրն՝ որ բուն զահաժառանգ կ'սեպուէր՝ սպաննել կ'ուայ, կամ՝ ըստ ոմանց՝ ինքն իր ձեռքը կ'սպաննէ և դիակը Սէն գետը կ'նետէ: Ֆրանսայի Ֆիլիպ Օկիւտ թաղաւորն իբր զերազահ վեհապետ՝ Ճօհնն 'ի դատ կ'կոչէ, և ըստ որում շերեի, Ֆրանսայի մէջ ունեցած բոլոր աւատական երկիրները (fiefs) կ'զրուէ, ինչպէս Նորմանտիա, Անժու, Մէն, Թուրէն, և այլն, որոնք Ֆրանսայի կ'միանան 'ի սպառ: Նոյն միջոցին Քէնթրպէրի եպիսկոպոսի պաշտօնատու թեան առթիւ պապին հետ վէճի կ'բռնուի. պապը զանի կ'բանադդէ, աթոռէն վար կ'առնու և իր հպատակները հաւատարմութեան ուխտէն կ'արձակէ: Ճօհն՝ որ Անթրէք (Lackland) կ'մականուանի, կ'ստիպուի խոնարհիլ, ապաշխարել և հանդիսաւոր դաշնով՝ Անկլիան և Իրլանտան՝ իբր Ս. Պետրոսի ժառանգութիւն, պապին նուիրուէին ետե՛ անոր ձեռքէն՝ իբր պապական առաջ՝ Անկլիան ետ կ'առնու՝ հազար մարկ տարեկան հարկ վճարելու պայմանաւ: Անկլիոյ ժողովուրդն՝ արքունի դահլին այս նուաստ դիրքէն գրգռելով՝ կ'ապստամբի և զինու զորութեամբ անոր արտօնութիւնները սեղմնել կ'ուղէ: Ճօհն՝ ատելի, անօրէն և ընկեցիկ՝ կ'ստիպուի Քէօ մահճաւորութիւնը (magna charta) ստորագրել և ժողովրդեան իրաւունքն ընդարձակել (1215):

Այս Քէօ Մահճաւորութիւնը՝ որ Անկլիոյ արդի ազատութեանց խարխիւն է, և ինչպէս Իտալաո Ֆիլէշ* կ'ըսէ, անկո—սարքօնեան օրէնսդրութեան վրայ հիմնեալ է, մեծամեծ իրաւունքներ կ'ստանան թէ կղերն, թէ ազնուականն և թէ ժողովուրդը: Կղերն իրաւունք կ'ստանայ եկեղեցւոյ բարձր պաշտօնեաներն ազատօրէն ընտրել, ազնուականն՝ աւատական ծանր կապերէն և հարկերէն կ'ազատի, ժողովուրդն առևտրական ազատութիւն և հարստահարութեանց դէմ ապահովութիւն կ'վայելէ: Այնուհետեւ վաճառականները կարող են ըստ հաճոյս երթևեկել ծովու և ցամաքի վրայ, և որ մեծն է, արտաքոյ կարգի տուրքերը միայն եպիսկոպոսներէ, ազատորդիներէ, ազատ դեղացիներէ և մեծ քաղաքներու պատգամաւորներէ բաղկացեալ Բարլիմէնթի հաւանութեամբ կրնան հաստատուիլ: Երգուեալ (jurés) ատեան մը պաշտօն ունէր տարին չորս անգամ դաւանները շրջիլ սովորական զործերը քննելու և նիստ կազմելու չորս ասպետներու նախադահութեամբ: Կոմսերն ու պարոններն իրենց հաւասարներու (pair) միջոցաւ կ'գատուէին: Առանց վկաներու դատաստան չէր լինէր, ազատ մարդ մը բանտի, արտօրի կամ ընկնի կորստեան կ'դատապարտուէր միայն ըստ կանոնաց և Երբեմնիքի (jury) մը ձեռքը:

Այսպէս Անկլիոյ ժողովուրդը փոքր 'ի շատե՛ ազատական օրինաց ճամբուն մէջ կ'մտնէր, մինչդեռ Եւրոպիոյ միւս տէրութիւնները բռնակալութեան նեղքն կ'ապրնայէին: Սակայն քանի՞ քանի անգամնոր օ-

*La Constitution d'Angleterre.

ընդհանուր մ'ոսնակոխ կ'լինի : Արդէն նոյն ինքն ճօհն իր տուած Սահմանադրութիւնը ջնջելու փորձ կ'փորձէ՝ Պապին աջակցութեամբ որ ժողովուրդը կ'ընդունէ , բայց իր բոլոր ճիգն և կրօնական շանթերն ապարդիւն կ'մնան ժողովրդեան անվեհեր դիմադրութեան առջև :

Նոյն միջոցին ճօհն մեռնելով՝ իր ինն տարեկան որդւոյն՝ Հէնրի Գ. ի իշխանութիւնը կ'սկսի՝ Բէնպրօնք կոմսին խնամակալութեամբն , որ հին սահմանք վերահաստատելով՝ նոր ազատութիւններ ևս կ'ընտրէ : Սակայն Հէնրի՝ որ թոյլ , սկաւր և անհոգ իշխան մը կ'դառնայ , իր ազդակից և օտար մտերիւմներու հոգեր և ստակ կ'բաշխէ շուայլօրէն , և մէկ կողմէն ինքն միւս կողմէն պապին նուիրակները ժողովուրդը կը կեղեքեն : Պապին զրգամալը՝ Հէնրի Գ. ի Կոմօնա որդին՝ Նափոլիի թագաւորութիւնն և Բիչարտ եղբայրը Գերմանիոյ թագը ձեռք ձգելու համար անբաւ ստակ կ'վատնեն և Անկլիոյ մեծ փառանք կ'հասցընեն : Այն ատեն ժողովուրդը զըզլուի կ'բաշէ , պարոնները Սիմօն տը Մօնֆօր՝ Լիսէսդրի կոմսին առաջնորդութեամբ Օքսֆօրտ քաղքին մէջ՝ Բարլիէն մը կ'կոմանեն , իւր ոչ միայն եկեղեցականներու աղանուականներ կ'բաղմնեն , այլև քաղաքներէ և աւաններէ ընտրեալ երեսփոխաններ , որմէ վերջէն սկիզբ կ'առնու հասարակաց խորհրդարանն յԱնկլիա (1265) : Թագաւորն այս սպառնալեաց առջև հասնելի՝ ժողովրդեան պահանջումները կ'հաստատէ , և քսանչորս պարոններու լիազօր արտօնութիւն կ'արուի տէրութիւնը բարեկարգելու : Բայց Հէնրի Գ. իր դերդաստանին հետ զերի կ'մնայ Լիսէսդր կոմսին ձեռքը , քաղաքական պատերազմն կ'սկսի , և Էտվարտ արքայորդին բանառէն խոյս տալով՝ Իվշէմի ճակատամարտին մէջ Լիսէսդր կոմսը կ'ըսպաննէ : Այն ատեն թագաւորը նորէն զահը կ'նստի և կ'սկսի աւելի անուշութեամբ վարել իր ժողովուրդն , օրէնքը յարգել և ճարտարապետութիւնն և քանդակագործութիւնը քաջալերել , վկայ Վէստմինսթրի աբբայարանն որ իր օրովն սկսաւ :

Հէնրի Գ. ին կ'յաջորդէ իր որդին Էտվարտ Ա. որ Անկլիոյ կ'միացնէ Վէլսի (պալ) երկիրներն , իւր ապականներ էին բրիտոններն ի սէր անկախութեան , և Գարվանօն դղեկին մէջ իրեն որդի մը ծնելուն՝ թագաժառանգ արքայորդին առաջին անգամ Վէլսի իշխան կ'անուանէ , և այս սովորութիւնը ցարդ կ'շարունակուի : Յետոյ կ'նուաճէ նաև Սկոտլանդն , ուր՝ Ռօպերթ Պրուսի և ճօհն Պալիօլ իշխաններու մէջ յաջորդութեան վէճի մ'առնելու՝ Էտվարտ թագաւորն իբր իրաւարար կոչուեր էր , և որովհետև Պէլիօլ իր վեհապետութիւնը ճանչեր էր՝

Էտովարտ անոր կողմը կ'ընեն : Սկովտներն՝ իրենց անկախութեան նախնականները՝ ի գէն կ'ընեն՝ Վելլէմ՝ Վալլաու քաջարի ասպետը զօրապետ կարգելով : Վալլաու՝ թէև արիաքար կ'մնաքառի անկլիապոյ դէմ, սակայն ազնուականաց նախնանքն զոհ և դաճի տապարին որս կ'ընեն : Այն ատեն բոլոր երկիրը մինչև Հայլէնա՝ ուր ցեղապետներ (clan) նահապետական իշխանութիւն կ'ընէին, թշնամացն ձեռքը կ'անցնէ, թէև բնիկներն իրենց ինքնօրինութիւնը կ'ապահովեն : Աերջէն Ռօպէրդ Պրուս՝ նախորդին համանուն թուր՝ Սկովտիոյ աթոռը կ'ելնէ մեծ յաղթութիւն մը տանելով Էտովարտ Գ. ի գէմ՝ որ իր հօրը քաջասրտութիւնը չժառանգեր և բանտի մէջ սպաննուէր : Էտովարտ Գ. իր հօրը յաջորդելով՝ յանդաւորները կ'աւտովէ, որ թաղուհին և ասոր սիրահարը Մօրդիմէն էին, և վերստին Սկովտիա կ'արշաւէ : Դաւիթ Պրուս՝ Ռօպէրդին որդին աթոռէն վար կ'առնու և բանտ կ'ընէ, թէև թաղը ժառանգական կ'մնայ անոր տան մէջ և հուսկ ուրեմն Ստուարտներու ցեղին կ'անցնի : Յաջորդութեան վէճերու համար Էտովարտ Գ. Փրանսայի և Սկովտիոյ դէմ արկունահեղ մարտեր կ'մղէ, անկլիական եկեղեցոյ վրայ պապին իրաւասութիւնն աւելի ևս կ'սեղմէ : Օքսֆօրտի Վիքէմփ վարժապետին գործակցութեամբ, ճարտարութիւնն և յատկապէս՝ բրդի գործարանները կ'քաջալերէ, որ Անկլիոյ ասպաղայ հարստութեան աղբիւր դարձան, և դանկապանի կոթիւն շքանշանը կ'հաստատէ :

ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԳՐԱԻ ՄԸ*

Մանկամարդ աղջիկը իմացաւ որ չափը անցուցեր էր, վասն զի օրիորդ Կատարին պատմութիւնն ինքն ալ չէր հաւատար և իր միտքը իր նշանաձէն հետ քիչ մ'ը յնելով՝ զանի բարկացընել էր, ուստի ձեռքը իրեն երկնցընելով,

— Ներէ՛, սիրելի Արմենս, ըսաւ . . . բայց գիտե՛ս մի առտու Կատարը ինչպէս վրաս վազեց ըսելով որ իրեն սիրոյ յայտարարութիւն մը ըրեր ես :

Այն ատեն Արմենակ իր և Կատարին մէջ անցած տեսարանը կէտ

* Տես թիւ 1—3, 6 :

առ. կէտ պատմեց . Եղիս ալ սենեկապանու հօյն պզտի մնալուն վրայ բոլորովին զոհ՝ սրտանց խնդաց : Երբ այս գլուար թու թիւնը քիչ մ'անցաւ , իր արտեւանանց վրայ փալփիող արցունքները սրբեց ու իր ապագայ ամուսնոյն այնպէս վարուելուն պատճառն հարցուց :

— Անոր հարցման անխեղձութեամբ պատասխանեցի , ըսաւ Արմին :

— Միամիտդ դու , պոռաց Եղիս , չէս մի զիտեր որ միշտ ճշմարտութիւնը խօսիլն աղէկ չէ և անխոհեմութիւն է : Ահա հիմակ օրիորդ Լուսիի սիրելին քեզի թշնամի ըրիր և խանութէն ալ գնորդ մը կորուսիր :

— Եւ որ զէշն է այս առտու մինակ այդ անմտութիւնը չըրի , յաւելցուց երիտասարդը , և ճաշի ատին տունը պատահածը ու հօրեղբորը զինքը վռնտելը պատմեց : Եւ ասոնց պատճառը ան է որ , ըսաւ իր խօսքը լմացընելով , ինձ եղած հարցումներուն պատասխանելով խոստովանեցայ որ թե՛ հօրեղբայրս կամ հօրաքրոջս մեռնէին՝ անմիջապէս պիտի չմնայի և թե՛ ինձ ձգելիք ժառանգութենէն շատ զոհ պիտի ըլլէի :

Եղիսի ինդալը այս միջոցին բոլորովին անցաւ , այնպիսի հարստութեան մը կորուստը , որու վրայ մեծ տկնկալութիւններ դրած էին ինքը և իր ընտանիքը , զինքը շատ կը վշտացընէր այնպէս որ իր դժգոհութիւնը չկրցաւ ծածկել նա , և զայրութով մը պատասխանեց .

— Ի՞նչ աղէկ խելք ըրերես . . . ինչուք է պէտք որ անանկ հարուստ հօրեղբօր մը այնպիսի խենթումներ թ բաներ կ'ըսես . . . այդ ի՞նչ քարսրտութիւն է . խելքիդ եկեր էր :

— Արդէն ըսի որ ինձ հարցուցած բաներնուն ճշմարտութեամբ պատասխաներ էի :

— Ես ալ արդէն քեզի ըսի , պարոն , որ , պատասխանեց նորատի աղջիկը , միշտ ճշմարիտը խօսիլը աղէկ չէր . խոսկ այս պարագայիս մէջ շատ ալ զէշ էր . երբ որ իմ պապս կամ հանիս ինձ հարցընեն , «Թէ որ մեռնինք ի՞նչ կ'ընեն» կարծես թէ «Հա , ունեցածնիդ սիրով կը ժառանգեմ» պիտի պատասխանեմ . քաւ լիցի , ընդ հակառակն իսկոյն ճիտեմքին պիտի պլլուիմ և անոնց թորումած թորումած այտերը պիտի համբուրեմ , «Աստուած չընէ , այդպէս բաներ մ'ըսէք , սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլի» ըսելով :

— Ու անոնք ալ պիտի հաւատն քեզի :

— Հասլն , աւելի պիտի սիրեն զիս և աւելի եռանդով խնայողութիւն պիտի ընեն որպէս զի զիս աւելի հարստացընեն :

— Այդ ըստով պժգալի բան է, Եղիս, ըսաւ երիտասարդը տխուր ձայնով մը, երբէք չէի կարծեր որ դուն այնքան կեղծաւոր ու անզգայ ըլնիս :

— Կեղծաւորութիւն չէ, խոհեմութիւն է ըրածս, անոնց համար ակնածութիւն ունենալ է, և իմ բոլոր չարութեամբս, առաքինի պարոն, այնքան չար չեմ որ զիս մեծցնողներուն և սիրողներուն սիրտը վիրաւորեմ, վրայ բերաւ Եղիս քահ քահով մը :

— Աւելի աղէկ կ'ընէի թէ որ բոլոր իմ սրտի վիշտերս քեզ մէկէն յայտնէի, շարունակեց Արմենակ, վասն զի այսօր դու իս եկած փորձաքը միայն հօրեղբօրս հետ ըրած կուիս չէ, և սկսաւ պատմել թէ քնչալէս վաճառակոհն ալ ճամբայ տուեր էր իրեն :

— Այդ կ'ընչորո՞ծեր տեսեր ես . . . անվրէպ խելքդ թռուցեր ես, պոռայ Եղիս՝ լսած կրկին խենթութիւններուն վրայ կատաղած : Հիմակ շարունակեց նա, զքեզ վաճառիչին մէկդի, վախճամ քեզ դատի ալ կը կանչեն իրենց տուած փետրդ տրահանջելու համար : Ինչ պիտի ընես այժմ :

— Գիտեմ ես, պատասխանեց Արմենակ :

— Դու չես գիտեր, բայց ես գիտեմ, կրկնեց աղջիկը, թէ որ դու կտոր մը սիրէիր զիս՝ այս բաներս չէիր ըներ, որով կարողութեան ամիս մ'ետքը ուտելու հաց պիտի չունենանք :

— Ուրեմն ճշմարտութիւնը խօսելու համար զիս կը մեղադրեն :

— Ո՛հ, այս ճշմարտութիւնով, ըսաւ Եղիս արհամարհանօք շուրթերը արստելով, այո, կը մեղադրեմ, գնորդի մը ճշմարտորդ խօսիլ խենթութիւն է և ան ալ ճշմարտութիւն լսելու չլար խանութպանէն : Թէ որ հարկ ըլլար որ ամէն մարդ անոնց ճշմարտութիւնը խօսէր, վաղը առևտրական ատենանը (թիճարէթ) անանկացողներու տետրակներով կը լեցուէր : Դուն այս բաները ինձ պիտի սորվիս :

— Մեղք, ըսաւ Արմենակ :

— Իբրաւ որ, պարոն ճշմարտախօս, ըսաւ Եղիս, յանկարծ խղճմտանքիդ ստանկ բարակնալուն վրայ կը զարմանամ. Աստուած զիտէ ինձի քանի քանի սուտեր կ'լլեցուցած ես :

— . . . Քեզի սուտ խօսիմ, պիտի պոռար Արմենակ, բայց յիշեց որ երբեմն անոր հետ խօսելու ատեն խանդը վառուելով իր սէրը յայտնելու համար այնպիսի բառեր գործածեր էր որ չափալանցութիւններ էին, օրինակի համար զանի՝ հրեշտակս, կեանքս, հողիս և ասոր նման բաներ կոչած էր, մինչդեռ օրիորդ վարդանեան լոկ սիւ-

թուն աղջիկ մ'էր զոր կը սիրէր 'ի բոլոր սրտէ : Հետեւաբար այսպէս
պատասխանելու հարկադրեցաւ . Յիրաւի , Եղիս , երբեմն ոուտ ըսած
եմ՝ բայց ալ չեմ ըսեր :

— Իբաւ որ , պոռապ Եղիս զայրոյթով և շփուկ ակեբ ըսած ասոնոյ
ալ ասպահով եմ որ սուտ կը խօսէիր :

— Ո՛չ , Եղիս , պատասխանեց Արմենակ , ճշմարիտ էր , զքեզ կը
սիրեմ :

— Ո՛հ , կը սիրես , շատ շնորհակալ եմ , ուրեմն սուտ ըսած եմ ը-
սելով ինչ կ'իմանաս :

— Օրինակի համար ըսած եմ որ աշխարհիս ամենէ զեղեցիկն ես
և այնպէս չէ :

— Աա , Եսաք :

— Հրեշտակի կը նմանիս ըսած եմ , և քիչ մը չափազանց է :

— Ե՛ , ուրի՞շ :

— Կեանքս ու հոգիս ես , ըսած եմ , բայց իրօք չես :

— Հաւանական է որ եթէ զքեզ չառնում պիտի մեռնիմ ըսած աս-
տեղի ալ սուտ կը խօսէիր :

— Այո , Եղիս :

— Այս խոստովանութիւններէ ետքը կը յուսամ , պարոն Արմենակ ,
որ քիչ մ'օդ առնելու համար դուրս կ'եննես :

— Չէ , սիրելիս , չեմ ե՛ննր , վասն զի թէ և դուն հրեշտակ մը
զեզոյ տիպար մը չես , բայց բարի և սիրուն աղջիկ մ'ես , և թէ և իմ
կեանքս քու հաւատարմութենէ կախում չունի , իրօք կը սիրեմ զքեզ և
շատ կը ցաւիմ թէ որ քենէ զրկուիմ :

— Այդ ինչ երանութիւն է ինձի համար . . . զերջագէս հիմա
ճշմարիտը կը խօսիս :

— Միշտ ճշմարիտը խօսեցած եմ , պատասխանեց Արմենակ , այս-
ինքն զքեզ խաբելու դիտաւորութիւն ունեցած չեմ , և այն քանի մ'ը-
սածներս թէ և բառ առ բառ ճշմարիտ չեն , բայց ճշմարիտ սիրոյ մը
արտայայտութիւններն են , յաւելցուց նա աղբըսապին :

— Չէ , զիս երբեք սիրած չես դու կամ դոնէ ալ չես սիրեր , դո-
չեց Եղիս Վարդանեան , թէ ոչ սխալ չէիր զոսներ աշխարհի խօսքեր ,
որոց զիս արժանի չես տեսներ : Ո՛չ , պարոն Արմենակ , զիս չես սիրեր
դու :

Արմենակ սրահ մը լուռ կեցաւ , իր խղճմանսքը քննեց և սրտին բո-
լոր խորշերն ու անկիւնները լաւ մը հետազոտելէ ետքը պատասխա-
նեց .

— 2Է, Եղիս . . . Երկրի վրայ մէկը չկայ որ քեզի չափ սիրեմ . . .

— Արթնեմ թէ կը դեզեիս և ասպհոյ չես այդպէս ընելուն, քան որ օրիորդը, գործին էութիւնը լաւ կ'իմանամ, ուրիշ կ'ին մը կայ որ ինէ աւելի հաւնած ես և ինձ նախադաս կը համարիս, բայց կ'երևի թէ անոր և քու մէջ պատուար մը կայ : Հէ, շիտակ չէ :

Արմին գոյն առաւ տուաւ և ի վերջէ ցած ձայնով մը թոթովեց .

— Եղիս, եթէ այս հարցումն երէկ ընէիր, ստեղծ չէ կ'ընէի քեզի, բայց այսօր պարտաւոր եմ իրաւը խօսիլ, հետեւաբար այն կ'ըսեմ :

— Անանկ է նէ, ալ բարով եկար հալար բարով, պուռաց օրիորդը՝ այնպիսի բարկութեամբ մը որու մէջ կատակի նշոյլ մը չկար :

— 2Է, չեմ երթար, որովհետեւ նախ ըսածս կ'ուզեմ քեզի բացատրել որպէս զի միաքան աւելի աղէկ հասկնաս, ըսաւ Արմինակ : Հաստատ ինձ, Եղիս, որ զքեզ կը սիրեմ. բայց բոլոր իմ պատանութենէս մինչև առնական հասակը մոնելու միջոցս այնպիսի աղջկան մը հետ անցուցի որ այսօր չափահաս է, զեղանի, զիտուն և հարուստ է՝ առանց սնասլործ ու խմստակ ըլնելու . եթէ աշխարհիս մէջ կատաբեալ կ'ին մը կայ՝ այն է :

— Աւելի աղէկ կ'ընես թէ որ երթաս ասոնք իրեն զրուցես, քան թէ հոս անոր գովեստով զիս նախատես :

— Մի բարկանար, Եղիս, ճշմարտութիւնը հարցուցիր, ես ալ ըսի : Այդ կ'ինը ինձի համար չէ . այնքան բարձր է այն որ զայն առնելը մտքէս չեմ կրնար անցընել, մինչև անդամ զանի սիրելու չեմ համարձակիր :

— Ալ չափը լցաւ, դուքեց Եղիս, զիս ամուսնութեան առնել կ'ուզես, և այդ բանը ինձ իբր այնպիսի շնորհք մը ներկայացընելու կը համարձակիս որ այդ կնոջ անպատուութիւն մը կրնայ ըլնիլ : Չափը լցաւ ալ, դուրս հրամէ : Այս ըսելով իր մատէն խօսքկապի մատնին հանեց ու զետին նետեց :

— Բայց, անուշիկ Եղիս, վրայ բերաւ խեղճ երիտասարդը յուշիկ, եթէ միտ դնես պիտի տեսնես որ նախանձելու տեղ չունի : Այդ աղջիկը՝ որ իմ մանկութեան բարեկամուհին էր (թէ և հիմակ հարուստ), կարելի է ինձի համար տակաւին քիչ մը բարեկամութիւն ունի, բայց Կերէք մտքէս անցուցած չեմ որ կրնամ զայն կնութեան առնուլ . իր յիշատակը միայն կեանքի փորձութեանց մէջ աստղի մը պէս զիս առաջնորդած և զիս քու ամուսինը ընելու աւելի արժանի ըրած է : Մատնիդ ետ առ ուրեմն, շարունակեց Արմինակ՝ զայն անոր մատը անցընելու աշխատելով, և հաւաստի եղիր որ ես միշտ հաւատարիմ պիտի մնամ քեզի :

Շարունակելի :

ԱԶԳԱՅԻՆ

Թ.Ղ.Թ.Ա.ԿՑՈՒԹ.Ի.Ի.Ն

Բարեկամ, Գանիցս առաջարկներ էիր ինձ որ օրուան ազգային այլ և այլ խնդիրներու և լրերու վրայ թղթակցութիւն մը բանամ հանդիսիդ համար : Փափաքդ կատարելու տրամադիր եմ և նախառակդ կ'ըմբռնեմ : Ամենայ հանդիսի մ'ընթերցողը տաղտուկ կ'զգայ մասնաւոր խնդիրներու վրայ երկար յօդուածներ կարդալով միշտ, և կ'փափաքի անշուշտ ընդհանուր տեսութիւն մ'ունենալ ամօրեայ դործերու մասին, նա մասնաւոր. այս մասը խմբադրութեան կարևոր մէկ մասը պարտի կազմել : Հարկաւ քսակդ և ժամանակդ չեն ներեր յատուկ թղթակիցներ ունենալ, կամ ամէն օրադիր աչքէ անցնել, պիտանի բաներ քաղել և ամօփով թղթակցութիւն մը յօրինել, ուր ուրեմն նոյնը խորհրդածութեամբ համեմելով : Այս բեռն, որ բաւական ծանրիկ է, իմ վրաս նեանել կ'ուզես : Կարողութեանս ներածին չափ պիտի ջանամ քեզ զոհ ընել, բայց միթէ կարելի է ամէն ընթերցող զոհ ընել, չեմ կարծեր : Նախ՝ մանր կէտերու վրայ երկարաբանելաւելորդ է, ըստ որում այժմ տեղ տեղ՝ մանաւանդ Պօլիա՝ երեսնի չափ տպարանէ օրադիր, լրագիր և ամէն դոյն թերթ կարկուտի սէս կ'իթափին, մերթ զլուրս կ'ծակեն, մերթ հունձք կ'բերեն, և շատ մ'ազգայիներն պարտ կ'համարին բաժանարդ գրուիլ մէկ, երկու, երբեմն բոլոր թերթերուն, այլք թերթաւ թերթ ձեռքէ կ'զնեն, ինչպէս կ'զնեն շաքար ու քաքար, պիտտակ ու դրտակ, ոմանք երկրորդ ձեռքէ աժանիկեկ կ'առնուն, և շողենաւելլու երթեկտութեան առին՝ կամուրջը լրագիրներու վաճառանոց կը դառնայ, վասն զի հայերն ալ այժմ իրենց շրջող գրավաճառներն ունին, և այս ալ յառաջագիմութիւն մ'է : Ուստի ինչ նոր լուր որ կարծես առաջս տեսակ ընթերցողներու, դարձեալ իբր հին բան մը պիտի ընդունին : Երկրորդ՝ ամէն լուր ամփոփել միամենայ թղթակցութեան մէջ դժուարին է. տակաւին գաւառական թերթեր չունինք որ մեզի հեռաւոր մերազնէկց ազգային կեանքն իրապէս ներկայեն, և արդէն գիտես որ Մամբրէ վարդապետին Բաղէշ տարած մամուլն անշարժ կը ժանցոսի առ ի չզոյէ հրամանագրի՝ զոր մինչև ցարդ ստանալն Արծիւ

Պատարասականի հայրենասէր խմբադրին տնկէր, ինքն որ քաջ գիտէ թէ Հայաստան մեր կողմի թերթերէ կամ վիճակէ թի պաշտօնական լրագրէն լոյս չկրնար առնուլ, այլ իր ոգւոյն և անմիջական պիտոյից տեղեակ ներքին թիշկներու պէտք ունի որ փոքր ինչ շարժի :

Չկայ թերեւս հայ մ'որ մեր Հայրիկին չափ ճանչէր զառաջնոց ոգին, բայցքն ու աղէտքն, ոչ ոք անոր չափ գիտէ թէ ինչ գարմաններ պիտոյ են սոյն տառապանաց, ոչ ոք այնքան դանդաւտ, աղէրս, բարեկարգութեան ծրագիրներ ուղղած է երբեմն առաջ. կեդրոնական վարչութիւնն քան Գլխայ վանուց հայրն, ոչ ոք այնքան փորձ և հմուտ է այն խոչնդոսներուն՝ որոց առջև կ'ընկերէր երբեմն Մշոյ և Ս. Արապետի վանուց հալածեալ և մատնեալ առաջնորդն ու վանահայրն, և սակայն այժմ որ Արծիւ պատրիարքական դահուն վրայ է՝ Էր թեւերը չսաւառներ Հայաստանի վրայ. արդեօք ինչեր կ'ստանէ իր սուր աչերովն, արդեօք ինչ դառն և աղէխարշ խորհրդածութիւններ կ'ընէ այն շլթային բարակ պողովատիկ օղակներուն վրայ որով ինքը պաշարուած է, և զոր ընդունայն կ'ճգնի խորտակելու : Արդարեւ աղղային պատմութեան մէկ իմաստասիրական երեսը պիտի կազմէ Գլխայ վանահօր կացութեան և պատրիարքական դահակալին կացութեան բաղդ դատեալ նկարագիրն : Այս նկարագիրն անշուշտ օրին մէկը պիտի ընէ Հայրիկը . . . :

Բայց դառնանք մեր նիւթին. կ'գիտես որ նամակիս առջի տողէն շեղիլ սկսայ և ահա գործով կ'յայտնեմ իմ բռնելիք ընթացքս, այսինքն այսպէս երբեմն շեղ 'ի շեղ պիտի գրեմ, և չէ թէ ժամանադրական անլի և տաղտկալի պատմութիւն մը պարագրեմ. ապա թէ ոչ գրիչս մէկդի կ'նետեմ և այս կ'ընի իմ առաջին ու վերջին գիրս : Եւ իրօք եղելութիւնները ժամանակ չունին այլ դաս մը, մարդուս տկարութիւնը կ'տայ անոնց սահման մ'որ ինքնին շրջանաւոր է և նշանակութեանէ զուրկ : Ամէն իրողութեանց աղբիւրն Անտահմանին ձեռքն է, և մարդս ստէպ կ'ստիպուի իր ազատութեան անձուկ շրջանին մէջ՝ համակերպիլ չէ թէ ճակատագրին, այս վարդապետութիւնը չեմ ընդունիր, այլ անյայտ և բուռն պարագաներու, որ թէ և մարդկային կամքէ անկախ, քանի մ'իմաստասէրներ դարձեալ անոնց մէջ ազատ միջոցներ, և ինչ ճիւղը կ'փնտռեն . . . :

Ուրեմն մեր անձուկ ազատութեան տարածին չափ պիտի խօսիմ, ազգային աղէտից շարժառիթը քննելու համար խորերը չպիտի իջնեմ որ ինքզինքս մութը չգտնեմ կամ զնգանք . . . : Թող կորովի գլուխներ

որոշումն որ մնարդս տղատ է գրելու, թիւ Ս. Միլ, եթէ բան չունի ըսէ — եթէ մարդկային սեռն իսկ անդէ որ այս ինչ բանը ճեմակ է, և լոկ անհատ մ'ենէ հաստատե թէ սե է, մարդկային սեռն իրաւունք չունի այն անհատին կարծիքը բռնաբարելու — գարձեալ նախապաշարութենէն իրենց օրն օր կ'ընեն Արեւելքի մէջ:

Այլ ստիպն Ս. Միլի դրութեան նայելով՝ ամէն կարծիք, գաւառութիւն, վարդապետութիւն յարդիւ պէտք ենք՝ մերինն դէմ՝ եղածն օգնաւորութեամբ հերքելով, և չէ թէ նախատեղով ինչպէս որ կ'ընեն լրացիրներէն ումանք, և ժողովրդեան լուսամիտ կարծեցեալ քաջողներ՝ անձնական կրից սլփալի՝ օրինակ կ'ընծայեն: Արշափ կ'ընդի խմբագիր մ'իր նուիրական պաշտօնէն՝ երբ իր տեսակին մէջ սկզբունք, դիտութիւն, լոյս, հաճոյք կամ ծիծաղ տալու տեղ թշնամանք կ'ծայլթէ և խիստ աղյօղտ խորհուրդներ թիւր կ'մեկնէ: Տես մի անդամ Մանգուէի և Օբաքի մէջ ծագած վէճն. երկուքին ալ նպատակը բարի, երկուքն ալ հայրենասէր, երբեմն խմբագրակից, սակայն այժմ իրարու անհաշտ ոտի: Եւ ինչու. ցտալի է ըսել, թիւր հասկացողութենէ մը, անհատական նախադրութեան (initiative) չդիտութենէ:

Մանգուէի գիշերթօթիկ վարժարան մը կ'հիմնէ Աղայեան անուն, 'ի Սամաթիա, և այս վարժարանին յտաջողիմութեան համար պաշտօնական ծախսութեան չսպասեր, այլ իր անհատական ճիգը կ'ընէ անորոշիւթեան և բարոյական կացութիւնն տպահովելու մասնաւորաց զործակցութեամբ: Հետեւապէս զատմատակտարութիւն, զատ անօրէնութիւն, զատ հանգէս, զատ կարգադրութիւններ ընելու իրաւունք ունի, բաւական է որ իր հասարակութեան վստահութիւնը վայելէ և վարժարանն իրօք լաւ դատարարութեան և ողջ կրթութեան կայան մը լինի: Օբաքի նոյն թաղին հրկիզեալ եկեղեցին և գարոցը շինելու ծանր գործը կ'ստանձնէ 'ի պաշտօնէ, նուէր կ'հաւքէ, ապուղային մէջ մեծ յոյսեր կ'տայ, բայց իր և Մանգուէի գործին մէջ միջոյնեբու ինչ յարաբերութիւն կայ, բայց 'ի աղյօղտ նպատակէն: Մին՝ անհատական ձեռնարկութիւն, միւսը՝ լրագրական. եթէ թաղականն որուն ատենապետն է Օբաքի, կ'կարծէ թէ Աղայեանն իր գործին խոյ ու խութ կրնայ բերել, կ'սխալի, ինչպէս քաջ գիտես՝ սխալեցան զմիւրքիք ումանք, մանաւանդ ժամանակին Ս. Մեթոդեան վարժարանի հողաբարձութեան 1852ին նորահաստատ Աղաբէկեան թոշակաւոր վարժատունն ազգայինն յառաջագործութեան արգելք մ'է ըսելով՝ անոր դէմ գինեցան և 'ի վերջէ

տոնիստեցար պաշտօնակցիւ հետ զայն դոցել : Լաւ , անհատական ճղանց արդիւնք եղող դպրոցներու պէտքն այնքան պակի է որ այժմ շատ հայեր , իրենց վատկաց յատուկ խնամք տալու փափաքող ունենալ հայրեր , ինչպէս որ կրնաս վիսյել , օտար դպրոցներ կ'ըրկեն զանոնք քանի որ , եթէ Իգլիկի պէս նիւթական վիճակին տալահոյնալ վարժարաններն անդամ ստեղծեցին որսական մեքով կ'կոզան , եւ անկայէ թէ հանդանակութեամբ մատակարարուող դպրոցներն ինչ կ'ըլին : Այսպիսի անհիմն շարժում իմ մ'ունի , կարծեմ , երկու Մեծ խմբակներնու մէջ յաղտած վիճարանութիւնն , որուն մէջ մէկ կողմէ կիրքը կ'իստի քան բանականութիւնն և ազդին օգուտն : Օրաֆէր Աղապեան վարժարանը մրտնալու կ'ջանայ և իր միտքն ուր կ'նայի յայտնի է : Մանգուշէ յարձակումներու դէմ յարձակմամբ և արդեամբ կ'սրտատախանէ , իր սիրելի ձեռնարկութիւնը հողով չափ կ'պաշտարանէ , և իրաւունք ունի , սակայն ինչպէս որ Մաֆա քաջ կ'ըլիտէ , մեղալ կ'թուի որ եթէ այս բանակուիւր շարունակուի՝ երկու ձեռնարկութիւններն ահոր աղետալի հեռանակը պիտի կրեն : Ափսոսաբէր որ Օրաֆէր իր ստանձնած դործն աւարտէր և ապա դպրոցական բարեկարգութեամբ աստարիդին մէջ՝ իր խոյեանին հետ բարի նախանձով մրցէր , . . . Հապա ինչ ըսեմ Մաֆա և Փառլի մէջ ելած վէճին , որ ինքնին աննշան է . . . որքաչ պատենէն հանել և արեւուն շողայնելու հարկ չկայ , քանի որ արժանի հակառակորդ չկայ : Իսկ Բէֆօրի և Արեւելեան Մաճլար կուխն ուր դնեմ : Բէֆօր կ'նմանի այն տապալ զինուորին որ լուստալի հոնջիւններ կ'հանէ մինչդեռ զանակը կոկորդին է . ճղանձամբ նշան , . . . այս վախճանն ունեցած է միշտ Արեւելի և Արեւմտի շարադիրը : Դու բան կ'իստիս՝ այն մուր կ'քսէ , դու յոտալէզ կ'կոչես զանի՝ այն ածն Բիշտին պէս մտածին ճիւղներու դէմ կ'իլղախէ , կամ գրականութեան արագեանքի մը պէս ժողովականներ կ'աղանէ որ կունակէր զարնէ . ո՛հ , թող անոր օձիքը՝ զոր արդէն պատառ պատառ ըրած է մեր Միտքեանն , և զանի լուրջ վիճարանութեան քերելու մի յոյնի ընդունայն . . . :

Բայց թողունք այս վէճերու խնդիրն որ պատիւ չբերեր հայ մամուլին և անցնինք ուրիշ բաներու : Ընդհ . ժողովն իր նիստերը կ'շարունակէ՝ Ռոսիոնեան Էֆէնտիին համարադատութեան տեսլին մէջ ըրած մէկ ակնարկութեան հակառակ , թէ իր (ընդհանուր ժողովն) դժուարին բային Դեզ Դէլ հարիլ էլ ինչ կայ . իր առջեւ . . . : Որն է այս ելքն եթէ ոչ խմբովին հրաժեշտ տալ , լուծուիլ և նոր ընդհ . ժողով մը կազմել :

Թերեւս Խնամանեան էֆէնտին կ'մտածէ թէ առաջին փոփոխութեամբ չհասարակարարական հետեւ թիւերը պարտի լինիլ չափազանցեալ հրաժարումը, կամ ուր որովամբ քառքէն վերընդունելու թիւերը Պէնկեան էֆէնտին կորովաբար պատասխանեց համապատասխանեալ, բայց՝ Սահմանադրութեան ապագայ վիճակին վրայ շատերը չհամոզեց և իր ազատատէր գիմադրութեան մը պարագլուխ՝ իր սկզբանց յայտագիրն մեղտակալն չներկայացուց ։ Այս իրաւ է որ ծրագրին մերժումէն վեր եղած չորս հինգ նստի մէջ Սահմանադրութեան վերաբնութեան խնդիրը կ'յուզուի և այն ինչ 26-րդ նստին նոյն ընդ. ժողովով ընել կ'որոշուի, հիմնական սկզբունքը խմբագրելու գործը միայն Մ. Աղաբէկեան և Ճ. Խոճաբարեան էֆէնտիններուն յանձնելով ։

Փափաքելի է որ հիմնական սկզբունքը քառքէն մը չլինի նորէն և անոնց մէջ ամփոփուին միայն ինչ որ էապէս անփոփոխելի ճշմարտութիւններ են և չէ թէ պատահական իրողութիւններու հետեւ թիւներ ։

Արօ. Ժողովն՝ ըստ վաղեմի սովորութեան՝ համար տալու միտք չունի ։ Հրապարակի հեղինակն այժմ գործ կ'սիրէ քան թէ զիր, սակայն երբ գիրը գործին ճշմարիտ հայլին լինելու պայմանաւ ներկայի, միթէ ժողովրդեան սիրտը չհանդարտիր ։ Գէթ Երէքոյք կոնդակ մը շնորհէր մեզ ։ Ա՛րեւակայեմ որ լոկ գրել և տպել տալու ծանրութիւնը չէ այս լուրթեան պատճառը ։ Արժանական ժողովը նշանաւոր բան մ'ըրած չէ ցարդ, սրտորիաբքն ալ թերեւ ի համեստութենէն իր ըրածները չուզեր հրատարակ հանել ։ Արդէն ազգային հին պարտուց վճարման համար իր ձեռք հաւաքուած 3000 իրան բարձր կ'իստին Ս. Հայրիկին անխոնջ ջանից համար, և այնպիսի վէրք մը պիտի գոցեն զոր նախորդ վարչութիւններ չկրցան գոցել և ընկան ։ Ստոյ և Աղթամարայ խնդիրներն այնպէս կ'սին կ'մեան և առաջնորդական կուիներու ու հարստահարութիւններու չափը չկայ ։ Պրուսայի առաջնորդի խնդիրն անդադար մեր ականջին կ'զարնէ, վասն զի մեզի մօտ է, վասն զի լրագիրները չափէն աւելի կ'իստին անոր վրայ, որն այս, որն այն գին քաշ քշելով առաջնորդն որուն համար կ'ըսուի թէ ժողովին դաղանի թոյլ տուութեամբը խոյս տուեր է դատէն, դատ մը զոր հարկաւ պատրիարքարանի խառն ժողովը պարտի տեսնել, քանի որ ժողովուրդն անոր կոչում կ'ընէ, թէ և Օրփէր տեսապէս հակառակը կ'անդէ Մասիսի քանաւոր աւարկութեան դէմ ։ — Բայց հեռաւոր գաւառայնոց կրած տառասրանոց հեծու թիւները մեղ գրել թէ անտարբեր կ'գտնեն ։ Արօ ։

Ժողով՝ եթէ կայ՝ դեռ անօրէնութիւն մը չէ բրած վիճակային դեպք
ծուռները բառնալու, և Նիկիովիդիոյ առաջնորդին պէս բանիրուն և
անվեհեր հովիւներ ալ շատ չունինք որ խնդուրդն ամէն պէտք հողանք
և պատրիարքարանի գլուխը չցաւնեն : Զգամաւոր՝ Քաղսքական Ժո-
ղովն ալ իր տարաւամբ բնթացքովը մեր զարմանքը կ'ըրգոէ այս վերջին
օրերս : Բարի նպատակներ ունի և չցործեր, իշխանութիւն ունի և
չցործածեր : կ'իօսի և խօսքը միշտ չանցնիր : առաջնորդներ Պօլիս կը
կոչէ, դատարաններ ու մատակոմներ կ'կազմէ, դատերն ու քննու-
թիւնները կ'սկսին : վճիռներ կ'արուին, երբեմն ակնառութեամբ
կամ անյիշազարութեան անպատեհ օգուով : և այս վճիռներն անցոր-
ցործագրելի կ'մնան, գատափէտ : մեղադարտ այլ հետ առաջնորդներ
մի առ մի կ'ծիրը կ'զնեն : աղղու և վարսեաները ձեռքի տակէ կ'ըր-
ծեն : անաշտպան տկառներն ՚ի դիպահս ող կ'տառապին : և ներքին ու
աւարտքին վերջութեան բոլոր վերջը չհասնիր :

Բարեկամ : պատրիարքարանի մէջէ մէջ զարձուածներու դու իղնէ
տուրի տեղեակ ես : զիտես թէ ինչ դաժան դէմքով կ'ընդունուի ամ-
բաստաննալ առաջնորդ մ'ու ինչպէս քանի մ'օրէն սուտ հանրադիր-
ներ կ'ամղրո՞հ գալով ՚ի նպաստ դատապարտին, ՚ի վերջէ Կառնէ մէկ
անդամը կ'զատայ, կ'սիպայ : և իր գատառներն ինքը դատելու երեւ
կ'առնու : Իւ այժմ ճիշտ մի և նոյն պատմութիւնն է : Ըստ իս՝ մինչեւ
որ առաջնորդաց մօտ մէն մի բանիրուն և անկաշառ աշխարհական
խորհրդակալն մը չկարգուի պատրիարքարանի կողմէ՝ բան մը լինելիք
չունի : Երկպառակութիւնն արծարծել է՝ տանն ատեն Ամբրոսիոս
վարդապետին պէս ինքզինքնին անգամ կ'առաւարելու անկարող կրօնա-
կաններ իր քննիչ գառները զրկելը : Հովիւն իր սրտը սիրի պա-
րարէ միշտ և հօտը դուրսերու պիտի մօտնէ — վկայ՝ Եւդոկիոյ Ճգնա-
տեան Յակոբ վարդապետն՝ որ իր Կէջին կ'նայի, աղղային դուրսը
դուր կ'պահէ և Սէնթիէ նշան կ'ընդունի վարչութեան ինդրանօք : Ինչ
հակադարձ վարձատրութիւն, եթէ եղած ամբաստանութիւնները
ստոյգ են : Տիգրանակերտի հովիւն, որ ծնելուն Կառնէ է կ'ըսեն և
ինք հովուի կ'արտա է որ քալէ : Առաւելոյի Յովսէփ Եպիսկոպոսն : ո-
րուն պարտաւանդութեան համար կ'ըրողքեն : — Իսկ վանահայրն ալ
սուտ խնդ պիտի լինի միշտ և վանքին հաւերը պիտի ուտէ, — ինչ
պէս Իւլ-Բիլիսէի նշանաւոր վանքին վանահայրն՝ որ անդոյ ժառանգ-
դաւորաց գայրոցի մը ծախս ցոյց տալով պատրիարքարանի յատկացեալ
տարեկան տուրքը կ'ըլանայ և անբաւ հասոյթ իր կոկորդը կ'անցնէ :

Թող վկանայս և վմանկտիս . . . : Է՛՛՛՛՛, ով պիտի ջնջէ այս ազգութիւններն որ ազգին արիւնը կ'ծծեն լուիկ մեջիկ : Հաստ տեղ ժողովուրդը տղէտ , չբարձնին կամ ազգայեան առաջնորդին կամակից և դառակից քիւրտն ամենուն թ շնամի , և ամէն ինչ այսպէս առ ու կրողին է . . . :

Առ այժմ կեդր . վարչութեան կ'լինայ հսկել այն դաւաւ արձակ հայոց վրայ որ ինքզինքնին հսկելու անկարող են և անպատեհութեամբ որս Բայց վարչութեան արդի կազմութեան ձեւը յոռի է , և յոռի շրջանի մէջ կ'դառնայ : Ինչպէս որ անյաճներն ակնարկեր է իր , Պօլսի գործերէն լիովին ազատ , գաւառական սլաշտօնէութիւն մը պէտք է որ միայն այս խնդիրներով սլաքայի : Թերևս վերաքննելի Սահմանադրութիւնը վարման մը բերէ ասոր , սպասենք , թէ և մեր համբերութիւնը հասնու լու խոստումներ լսելով :

Երաւի կրկնակի երջանիկ է Երուսաղէմ , նախ որ սուրբ տեղ է Երկրորդ որ Եսայի սլաքովարք մ'ունի : Ուր պիտի յանդէր սուրբ Տեղեաց խնդիրն եթէ թող կամ շքամու , եթէ իր անձնական հանգստութեան և փառասիրութեան համար ազգին իրաւունքն օտարին մասնող հովիւ մը քաղմէր սուրբ Յակոբեանց դահլին վրայ : Եսայի որբազանը կտրեց , օտարին ոտքն ազգային սեպհականութիւններէն , հինօրեաց հրովարտականքով վրայ կ'աթնելով , և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ նոր փայլ մը առաւ անսխալականութիւնն արդեամբ եղծելով : Անուրանալի է որ Ս . սրպակն արդի քաղաքական կացութիւնն և աղղ . վարչութեան պատահ աջակցութիւնն օղնեցին գործին յաջողութեան , և յուսովի է որ լատինք իրենց անիրաւ պահանջումները նորէն չեն յորուցանեն : Եսայի սրբազանը ցցուց որ անարժան շքանշան կ'անցունէ , և ազգին երախտագիտութիւնն ու պատմութեան դովեսան ամէն բանէ վեր կ'դասէ , բոլորովին Ելմիածնայ կաթողիկոսին ոգւոյն հակառակ որ չըրած ազգասիրական գործին համար գովեսաներ կ'դնէ . . . Սրբապ . Զեբեդաէի բաւական չհամարելով . թերթ մ'որուն բաժանորդները գրեթէ եկեղեցական դասէն են , առ ահի կամ բունի զբոլող եկեղեցականներ :

Բայց դարձեալ ազգին այս տխուր վիճակը մեղ վհատութեան տանիլ պէտք չէ : Վերաշինութեան տարերք կ'գտնուին մեր մէջ . կ'մնայ զանոնք ի բարին գործ ածել : Ներկայէն դո՛հ չլինիլ լաւադոյն ապագայի մը յուսով յառաջադիմութեան օրէնք է : Ընդհ . ժողովին թէ և ստէպ ապարդիւն այլ անընդհատ նիստերը կ'ցուցնեն որ առանց մատնաւոր հրաւիրադրի իսկ գումարուելու , խորհելու մեծ իղծ մը կաց ազգ . երեսփոխանաց կողմէ , և այս գումարումն միութիւն , արթնաւ :

Թիւն և բարոյական ոյժ կ'ենթադրէ արդէն : Արդի Բաղաբախանն ալ
որ աղլին տարտամ վիճակին դարմաններ մտածեց' նոր դուռ մը բացա-
աղլային դործունէութեան իր հայրենասէր նախադասին աջակցու-
թեամբ : Մեր մեծ վէրքը տղէտ կամ մոլի կրօնաւորներ , հետեւապէս
դաւառային տառապանքն են : Ասոնք ալ կրնան սրբուիլ . համադեպն է
աւսուսն աւ Բնաւորութեան օգին :

Բայց դու , բարեկամ , Զմիւռնի հայերն ի՞նչ ջրի մէջ են չես յայտ-
ներ : Չայն մ'եղաւ որ սահմանադրապէս գաւառական ժողով մը կազ-
մելու ձեռնարկուեր է այդ տեղ , և սուր անոր ծննդեան և մահուան
լսելն մէկտեղ առինք : Իմ մեծ ցաւս այն է որ' նոյն առթիւ իմ հայրե-
նակիցներէս մին՝ Աղաթօն Էֆէնտին կ'իշխամանուի քանի մը շլափա-
սնձերէ : Մենք թող ուրիշ կարեւոր նկատումներ՝ դէթ հիւրասիրու-
թեան պարտքն ուրիշ կերպ կ'հասկնանք , մենք այդպէս չենք վարուի-
ր ձեր հայրենակիցներու հետ : Ընդհ . ժողովին փոխ-ատենապետն իզ-
միրցի է , Բաղաբախանն ատենապետը իզմիրցի է , և քանի քանի իզ-
միրցիներ աղլային սլաշտօններ վարեր են և կ'վարեն տակաւին մեր
մէջ , ամէնքն ալ յարգեր և պատուեր ենք և միշտ կ'պատուենք իբրեւ
աղլայիներ : Րէֆօրմի անձուռնի յարձակումը գէշ տպաւորութիւն ըրաւ
Պօլսաքնակ հայոց վրայ . կ'երևի թէ քսութեան և անձնական կրօն
դործ է այն : Միւս կողմէն Րէֆօրմէն նախատուիլ պատուիլ ըսել է . ա-
նոր գովեստը նախատինք է դիտցողին : Գարձեալ մեր համարումը մեծ
է Խլմիրի հայ հասարակութեան վրայ , սէտք է որ ինքզինքը ցուցնէ .
ատեն մը Զմիւռնի օրինակ էր մեզ , նր դնաց այն ողին : Դու առիթի
ատակ էս այս կէտը լուսաբանելու քան թէ ես . ուստի զիրս՝ որ չու-
զելովս երկարեցաւ , կ'աւարտեմ՝ ուրիշ անգամ տեսնուելու յուսով :

Յ. Պօլիս , 20 Յուլիս 1871 :

ՇԱՀՆՈՒՐ

ԲՈՂՈՒԲԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌ

Ի ԿՈՎԿԱՍՍ

Հայրենասէր և բանիբուն հայ մը Սովկասի կողմէ մեզն
նստակ մը զրկած է , որով կ'նկարագրէ թէ ինչպէս մեք

եկեղեցականաց անհոգութիւնէ և ժողովրդեան տգիտութե-
նէ սկիզբ առած է բողոքականութիւնը Համախի գաւա-
ռին մէջ: Թէեւ արդէն թուրքաբնակ հայքս առ հասա-
րակ գիտենք որ՝ ըստ մեծի մասին՝ մեր աղէախց զխաւոր
պատճառն այժմ՝ հայ կղերն է, սակայն լիովին անդեկու-
թիւն չունինք որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտպանու-
թեան սահմանուած անձեր՝ անոր կործանման կաշխատին
Ռուսոյ մէջ իսկ: Պատրաստ ենք ճշտ գանդատելու
որ սոյս ինչ կամ այն ինչ կառավարութիւնն երբեմն մեր
ազգին իրաւանց՝ երբեմն մեր եկեղեցւոյ պաշտամանց հա-
կառակ անօրէնութիւններ կամ բուռն օրէնքներ կ'հրատա-
րակէ, սակայն «-բ-» «-բ-» կ'խորհինք որ եթէ մեր իրա-
ւունքը հասկնալու և պաշտպանելու կարողութիւն ունե-
նանք, եթէ մենք մեղի հեռ համաձայն լինինք՝ անշափս
կ'թեթեւան մեր ցաւերն և օտար ձիրաններ կ'խորտակին:
Պաշտպանողները կամ 'ի քուն, կամ մողի, կամ սպուշ և
կամ փառամոլ Հմուէններ են, և ժողովրդեան տգիտու-
թեամբը կ'պարարին. ուրեմն թշնամին մեր ծոցն է, մեր
եկեղեցւոյ, մեր տան մէջն է, և եթէ՝ ժամանակիս ողւոյն
և օրհոյից համեմատ՝ թէ եկեղեցական և թէ ուսումնա-
կան բարեկարգութեան չղբաղինք, տարակոյս չկայ որ ար-
տաքին յարձակումներն ու ներքին բաժանման որոմները
մեզ դէպ 'ի անպունդ պիտի տանին:

Բաբէլա՞, Անգրիտիկասեան դատուներում, Համախի քաղաքի մէջ՝
լուսերակնայ քարոզութիւնն 'ի հայս սկսած է արդէն 33-40 տարի
առաջ՝ Բաղէլի (Զուլայերիում)՝ քարոզչական ընկերութեան և Դոր-
պապի* քահանայից ներդրածութեամբ և օգնականութեամբ: Այժմ
Բաղէլ քաղաքի ընկերութեան գլխաւորում կան 3-7 հայ գաւազներ՝
Համախի դատուից: Համախեցիք ունին հայ բողոքական քահանայ:

* Լեֆանտ գաւառ 'ի Ռուսիա, Պալդիկ ծովու և Ֆինանդիայ ծովածոցի ե-
րկրքը:

կարծեմ երկու հատ : Բաղէլի դպրոցի մանկանք կ'ուսանին — զիմնա տիական գիտութիւնք , քարոզչութիւն և զմասական արհեստներ , որ ուսուցանեն ժողովրդեան , որին որ վերջը պիտոյ է քարոզեն : —

Սկզբանէ , երբոր լուսերականութիւնը սկսաւ տարածիլ Համախոյ հայոց մէջ , նոքա կ'ուէին օտար քարոզիչներուն : Երբոր Ռուսաց տեղական կառավարութիւնը քարոզիչներն ելկրէն զուրահանեց , դարձած հայերը նոցա հետ — Դորպատ և Բաղէլ — զաղանի նամակադրութեամբ և առանձին իւրեանց հաւատարիմ անձինք հոն զրկելով՝ հաղորդակցութիւն կ'անէին , ուղղութիւն և օգնութիւն կ'ստանային : Երբոր այսպիսի փոխադարձեալ հայոց քանակութիւնը հասաւ մօտ 200 կամ 300 տուն (այսպէս եմ լսել)՝ նոքա կամեցան իւրեանց մէջէն առանձին քահանայք ընտրել և ձեռնադրել Դորպատ կամ Բաղէլ : Հայոց միտքը և փափաքը (զոր նոքա կայսեր եղբոր Ալեքսանդր Փոխարքայ Սիքայէլ Դիքայէլ վիչին , — բարոն (baron) Դիքայի — նոյն ինքը լուսերական — միջնորդութեամբ յայտնեցին) եղի է՝ ոչ թէ բողոքականի եկեղեցւոյ հետ միանայ , կամ նորանից կախում ունենայ , այլ առանձին , անկախ հայոց բողոքական , եկեղեցական ծէսեր հաստատել , և առաքելական նոյնի ծէսերէն մօտ և նման Հայոց եկեղեցի կազմելը : Անքանչիւն հարկաւ կառավարութեան կրօնութիւնն այնքան է եղել որ նոքա չեն հակադիմել և չեն կամել հասկանալ այսպիսի շարժողութեան սրամտուն և զարդանալն և զպաժան չեն արել , որ նոր բաժանումն չիւրի աղպարաց մէջ :

Նոքա պիտոյ է , Ա. Աստուծոյ ցանկէն ժողովրդեան , որ մեր եկեղեցւոյ դառնութիւնն ու ծնեքը , ինչպէս պարտ է որ լինին — (համաձայն մեր կանոնաց , այլ ոչ այլապէս թեմէն ներս մտած քանի մի մեզի հակառակ ծէսերից և ձևերից — առաքելական եկեղեցւոյ ամենահամաձայն են . Բ. Անքանչիւն միասնական չէ , պապ չունի , ինտրոդական է , կաթողիկոսին զլուխ եկեղեցւոյ կոչելը — մեր մէջ հերիսիկոսութիւն պիտոյ է համաբոյի , և այն , և այլն :

Պոխարքան սրատախտանած է որ նոր եկեղեցի կազմելու ինքը չէ կարող հրաման տալ . իսկ եթէ նոքա ոչ մի կերպ չեն համաձայնիլ իւրեանց հայրենի , նախնի եկեղեցւոյ ծոցի մէջ մնալու , այն ժամանակ կարող են միանալ լուսերական եկեղեցւոյ հետ ի միասին . . . :

Ինչպէս որ կ'սենտոյի բողոքն մեր աղիտութենից է , և ոչ թէ կառավարութեան թոյլտուութենից :

Դեբսէս , Մատթէոս և Գէորգ կաթողիկոսների ժամանակ կատար-

Վարու թիւնը բոլոր օգնութիւնը տուաւ կաթողիկոսներին ընդդէմ լուսաւորականաց, բայց նոքա գործին զարման անելը ՀՀասկացան : Ներսէս, իւր քսանամեայ աքսորանաց ժամանակ, սուրպօնների և լեհացոց նման, Պոլ ինչ չմոռացաւ և ոչ ինչ չուսաւ : * Կարելի է որ նա գլխաւոր թեմաթիոյ տուաւ լուսեւորական քարոզիչներուն : Ներսէս՝ Հաւատի կողմէ շատ ազատամիտ մարդ էր : Նա աղիւսիւն քաղաքական նպատակն ունէր իր աչքին առջև : Նորա մեծ և ափսոսալի սխալն այն էր որ նա ՀՀասկացաւ, որ աղբի և աղբո-լեւան միայն հետք կանոնադրողներ և ուսուցչականներ հայ աղբին և հայ լեզու գիտցող պարսկացիներ է, բայց հմուտ եւրոպական ուսուցչաց պէս : Մեր այժմեան գաղութները և նոցա ուսուցիչների մտաւոր զարգացումը և առարկաների գլխաւորութիւնը — թերի, կոր և ողորմելի միջակի մէջ են :

Մատթէոսն ալ իւր սրաշտօնին համապատասխանած չէր, թէպէտ աղիւսի և եկեղեցւոյ հաւատարիմ : Գէորգն ալ շատ հեռու է այն արժանաւորութեանց, որք պիտոյ են կաթողիկոսի մը մեր ժամանակ : Բայց 'ի սորանից' կամակոր, չնչին և տխմար փառասիրութեան տէր : Երեսայի պէս շքանշանների ետեւ կ'ընկնի : Երբոր Աբաբա ամառցի մէջ նորան հայոց եկեղեցւոյ գլուխ կ'կոչեն, այնքան հասկացողութիւն չունի որ արդիւն և հրատարակէ կոնդակաւ, որ այդ մեր եկեղեցւոյ մէջ հեռեւորիկութիւն պիտոյ է համարել : Անդաւանեցող, որով կ'հրամայէ գաղութներ հիմնել, ոչ ոք հասկացողի չէ կարող խաբել, կոնդակներով գաղութներ չտնդծուիլ : պիտոյ է գաղութների համար ուսուցիչներ արտադրուիլ, խաբելով նոցա Գերմանիա : պիտոյ է բոլոր եկեղեցական ելեւնից կանոնաւոր, ամենաճիշտ և մանրամասն հրապարակական հաշուատեսութիւն, պիտոյ է վարդապետների թիւն որքան կարելի է նուազեցնել : քահանայից թիւը լինի որքան որ պիտոյ է, ոչ մի անձն, մինչև որ կանոնադրող գիտնականն ուսում և լաւ հայերէն լեզուի և դրականութեան հմուտութիւն, մի տեղական բարբառ, երկու կամ երեք ալ Եւրոպացւոց լեզուի (ռուսաց, գերմանացւոց, գաղղիացւոց) տեղեկութիւն չունենայ, վարդապետ չձեւնադրէ, նոյնպէս և քահանայից համար, որ կ'կամին մեծ ու հարուստ քաղաքների մէջ քահանայութիւն անել — Պօլիս, Չմուրնիա, Բիֆլիզ : նոյնպէս, մի միայն մի եւրոպական լեզու պահանջելով՝ միւս քաղաքների համար, իսկ, առանց եւրոպացւոց լեզու պահանջելու, զիւղի քահանայից կողմէ, և այլն, և այլն :

* Մենք այս և ուրիշ կետերու մասին Մեծ, նամակագրին համաժող չենք :

ԻՖԵՐՄԻ ԼՊՐԱՆՔԸ

Այս թերթը վերստին մեր հանդիսին և անձին դէմ յախուռն բերանը բանալով լուսանք և ստուծիւններ կ'թափթփէ՝ իբր ի պատասխան մեր նախորդ յօդուածին։ Արդարեւ Բէֆօրի խմբագրատեղւոյ և կամբաւ ևս ըսենք, բանգողապետը (compilateur-en-chef) այն աստիճան շլմորած և մոլեղնած կ'երևի Մահալի հարուածներէն որ բուն խնդրոյն թերէն այս անգամ հիմնովին կորուսելով կ'ըստենք։ Այս վիճակի մէջ գտնուող արարածի մը հետ խօսիլ ոչ միայն անօգուտ այլև զրուելի է։ Անօգուտ, որովհետեւ խօսելու տեղ կ'հայհոյէ, օրինաւոր պատասխան տալու տեղ կ'զրպարծէ։ զրուելի, որովհետեւ հեռն թէ նախանձն այնքան կ'կրծեն իր սիրտն որ ամէն պատկառանք, ամէն աշխարհ կ'մոռնայ ու աղտեղով թիւններու մէջ թաւալիլ կ'ախործի։ Իբր լաիրը և անիմաստ յօդուածը կարգաւորող մեր ըսածին կրնայ վկայել։ Ռատի շատեր կ'յորդորին մեզ արհամարհական լուծիւն մը պահել, թողլով որ տեսակ մ'երազատեսներու պէս՝ Բէֆօրի բանդողապետն ալ ինքն իր վրայ դառնայ ու դառնայ փոփրալով և ինքնին կործանի, քանզի իբ հայհոյից բերնին լորձուիցը մեզի չեն կրնար հասնիլ։ Այնքան արգարացի է այս խորհուրդն որքան որ Բէֆօրի հեղինակութեան մասը հին Աբահաթի զրպարտութեանց երկրորդ գաղղիարէն տիպն է և նախորդ շաբաթին ոգւոյն և իմացականութեան տիպարը, հետեւապէս համայն մերալնէից ծանօթ։ Սակայն դարձեալ մենք քանի մը խօսք ըսել կ'ուզենք, չէ թէ այլանդակի դրիչ մ'զղաստութեան բերելու, այլ անոր բերնին չափը տնայլու, վասն զի եթէ զղաստանալու երես ունենար առաջին հարկէ մը բաւական էր։

Եւ ինչէ խնդիրը Բէֆօրի և Մահալի մէջ, հընդաւ նախարձակը որպտմենք։

Քանի մ'ամիս առաջ Ս. Առաջնորդը քաղքին երկարատակութեան վերջտալու յուսով սահմանադրապէս պաւառական ժողով մը կազմելու կ'երէ Բ. Վալիին գիտութեամբն և ընտրող խորհուրդ մը կ'հաստատուի ընտրութեանց նախապատրաստութիւններն ընելու համար։ Բէֆօրի տնօրէնն այս կարգադրութեանց հակառակ գտնուելով ամէն միջոց՝ նոյն իսկ իր լրագրին լաւիւն գրելը կ'զործածէ՝ որպէս զի Ս. Առաջնորդին տնօրինածը տասլալէ։

Հետեւապէս ստայօք և պժգալի յօդուած մը կ'հրատարակուի ընտ-
րող, խորհրդոյ անդամոց և 'ի մասնաւորի Մեծ, Աղաթօն էֆէն-
տիի դէմ և ազգ : Սահմանադրութիւնն առաջին կ'հռչակուի : Մահու-
թեղբոյն անձնական կողմը մէկդի ձգելով՝ Բէֆօրի սուտ ու մուտ գի-
տողութիւնները կ'հերքէ և զանի կ'յորդորէ որ օտարաց առջև ազգն
այնպէս յանկրաւի չնախատէ : Բէֆօր մեր այս դրածին չլինար պա-
տասխանել, թէ և իր յաջորդ թիւովն անուղղակի կ'խոստովանի որ ազգ :
Սահմանադրութիւնը Բ. դրան կողմէ վաւերացուէ : Բայց Բէֆօրի
բանդողապետին արիւնն աբղէն գլխին դարձեր էր : պատրուակ մը կը
փնտրէր մեր վրայ յարձակելու : Այս պատրուակը կ'գտնէ հայ բժշկոց
մասին Մահուի զբոլում յօդուածի մը քանի մը յորդորական բառերու
մէջ, և ինչն բառերը քաշելով քաշքշիւթով արիւն քթովնք կ'թավէ որ
յօնեբը մէկդի դէմ գրգռէ, թէ և մնաք ինչպէս ամէն ազգ՝ յոնեին ևս
կ'յարգէիք և անոնց հետ փոխադարձ սիրով վարուելու փափաքունե-
րէն մին էնք : Այս իր անշահ և հայրնդ դէմ գերբ հայրի պէս աչքին
առջը բերլինք մեր նախորդ յօդուածով : այն ատեն Բէֆօրի բանդո-
ղապետին զայրոյթը սահման չունենոր, և իսկոյն թշտամանքն այս իր
անարական զէնքը՝ ձեռք կ'առնու և վերջին յօդուածը կ'դրէ :

Արդ՝ այս յօդուածին մէջ մեր պատասխանին վրայ բանտ որ խօսք մը
ախորարկութիւն մը կ'առարկուի, ամենեւին ինչու համար, որովհետեւ
չունանք, անոնքն և անհաշտ ենք մեր և մեր հանդէսը, իսկ ինքը

* Բէֆօրի բանդողապետը կ'ըսէ նաեւ՝ (ինքզինքն օտարներու առջև
երեւի պաշտօնաբաշխ կարծեցնելու համար) թէ իրմէ մինչև զեօրին
խոնարհելով՝ պաշտօն խնդրեր ենք և ուրիշ բան մ'ալ :

Պ. Ս. Ոսկանեան 'ի վաղուց անտի սովորութիւնն ունի առանց պաշ-
տօնի խօսիլ և յորօրէն սուտեր հիւսել : Ս. Մեսրոպեան վարժարանի
անօրէնութիւնը վարած ժամանակը նոյնին մէջ մեր պաշտօն ստանալը
կ'ակնարկէ անշուշտ : Պատրաստ ենք ապացոյցս ներսէն թէ իր կամաց
հակառակ և Ոստմնասէր ընկերո թեան յատուկ յանձնարարութեամբ
ստացանք զայն, և թէ քանի մը տարի առաջ առանօրէնութեան պաշ-
տօնը վարելու համար իսկ քանիցս հրաւիրող ինքներ ընդունել էինք
'ի Վ. Պօլիս՝ ժամանակին Ոստմնական խորհրդէն :

Իսկ առիւթս մ'ալ ըսածն ինչէ արդեօք. եթէ . . . իր խելքէն
մաս մ'էր մեր խնդրածը կրնայ (եթէ աւելորդ ունի) զայն իրեն խիստ
մօտ եղող և խիստ պէտք ունեցողի մը տալ, եթէ . . . ստակ էր թող
նախ այս ինչ թերթը կամ գիրքը հրատարակելու կամ թարգմանելու
եւ ըսելով՝ տակից անկից առած ստակներն ետ տայ . . . :

չատ վե՛հ, շատ հայրենասէր, շատ պատուաւոր, շատ պարկեշտ է երբ . . . : Ինչ սքանչելի տրամաբանութիւն : Ե՛հ, այն ո՞՞ր կ'ընեն ցընէին և Բարիզի Ժոզֆին թերթերը ժողովուրդը պատրելու համար . . . :

Բաւական յանդուգն լինիլ պէտք է հայութեան թշնամի արարած մը, մութացիկ բաղդախնդիր մը, ինքնահաւանութեան կոթող մ'որ ելէնէ մեզի հայրենասիրութեան, անշահասիրութեան, պատուի վրայ դասեր տայ, մեզի՝ որուն ընտանի և ազգային կեանքը քսան տարիէ վեր անընդհատ զոհողութիւն և անձնուիրութիւն եղած է և է :

Հաճախ այն է որ շատ տարիներ Բարիզ ազգայնոց հանդանակութեամբ ապրելէն ետէ՛ իր բնիկ երկիրը կ'զառնայ՝ ի շնորհս ազգային արկիւն բաղդը շինելու, և երբ հայ հասարակութիւնը զինքը զպրոցէն կ'արտաքսէ՝ իր զրիչը կ'ծախէ անձնական ապրուստը հոգալու համար :

Ահա՞նք այն է որ հոցի համար խիստ պատուաւոր անուններ արմատելու հինօրեայ պաշտօնը տակաւին կ'վարէ, իր բարեբարները կ'ընամանէ, իր ազգն օտարաց առջև կ'ընամանէ, Սահմանադրութիւնը կ'ընամանէ, ինչպէս կ'ընամանէր, կ'զրպարտէր բոլոր հայ երիտասարդութիւնը գալոցական հանդիսի մ'առ թիւ կարգացած մէջ ճառին մէջ, որպէս զի աւերութեան առջև կասկածելի ցուցնէ Ուրիշոյ խնդրոյն մէջ :

Անշուք թերթն այն է որ լոկ անձնական քսու կրից անօթ և վատահամբաւէր զործի է, որ զանազան օրացրութեանց քաղուածոյն է, որ Կիւտէ* խել մը լրագիրներու համար ըսածին պէս՝ մկրատող կ'ընեն ուրիշ լրագիրներու վրայ :

Բայց ինչո՞ւ այսքան կ'ծանրանանք Ռէֆորմի բնագողձակտին լայրշաւացի վրայ : միթէ արդէն անոր արհեստ առնուած չէ՞ հայոց մէջ, միթէ արդէն երբ ոսկին և արծաթը փայլեցնեն իր աչաց առջև, պատրաստ չէ՞ այս շահամոլ, սոսնամոթ, միտք աննշան, և այլն կոչել : Միթէ շատ մ'երևելի ազգայնոց վրայ անեւօք զրպարտութիւն և թշնամանք կուտած չէ՞ : միթէ Կոճիկեան, Պ. Խօրասանձեան, Հասնաղարեան, Կ. Իւթիւձեան, Միսաքեան, Անդրէաս վարժապետ, Կոստանդեան, Խաչատուր Ոսկանեան, Ս. Տէաէեան, Ս. Վիչէն, և այլն, և այլն, իր զաղրալի զրչին առարկայ ըրած չէ՞, ազգայիներ որոց շատերէն բարիք տեսած է, և որոնք՝ իր վայրահաշ լեզուին բանդագուշանայ :

*Il y a des journaux qui se font à coup de ciseaux sur les journaux de Paris.

հախառակ՝ այսօր աղղային պատմութեան մեջ հոյակապ անուններ ձգած են, մին իբրև քաղաքագէտ, միւսն իբրև ուսմանց և դիտա-տութեանց քաջալեր, այս իբրև փառաւոր վարժարանի մը հիմնադիր, ամէնքն իբրև աղղին երախտաւորք։ Ուրեմն ո՞ր կ'մնանք մենք։ Թող շարունակէ Ռէֆերի կոկողաբան բանդողապետը մեծ մեծ ջարդելու, և իր անարժան զերը խաղալու. իր զովեստն ու սրբասուր ծախու են, ինչպէս կ'ըսէր Վօլդէր Գրէրօնի համար, և եթէ արդէն օտարազգիք իր արժէքը ճանչցած չեն, անտարակոյս քիչ ատենէն պիտի ճանչեն . . . :

Այս է մեր վերջին պատասխանն. ըստ որում մեր ընթերցողները յարգելով չպիտի խոնարհինք նորէն Ռէֆերի հայհոյութեանց պատաս-խանելու այլ պիտի թողունք որ անոր բանդողապետն իր ընտրած աս-տիւղին մէջ ուղածին չափ մեղ զոսկարտէ և զրաբանէ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Ամոյոս քաղաքական լուրերն նշանակութեան խիստ արժանի բան մը չեն ընծայեր։ Ահալին փոթորիկէ և կրակէ անցնող մարդոց պէս՝ տէ-րութիւններն ալ պահ մը կանկ կ'աւնտն շուարեալ և իրենց ընկերային ներքին վէրքերը կ'քննեն, դարմաններ կ'խորհին, նոր նոր բարեկար-գութիւններ ընելու, ելմանց վիճակը բարւոյրելու կ'զբաղին և ժող-վրդոց բուռն անհշանաց ասնձ մը դնելու կ'աշխատին։ Եւ իբր թէ ար-դէն հեղեղի պէս թափած արիւնն և վատնեալ զոնձները բաւական չե-ին, ապագային մէջ նորէն կարելի եղածին չափ արիւն թափելու և ստակ վատնելու միջոցներ կ'մտածեն, մեծ մեծ բանակներ ոտքի վրայ պահելով և ժողովրդոց վրայ տուրքեր բարդելով, մինչդեռ անուանի մարդիկ, նոյն իսկ կայսրներ օգափոխութեան համար ասդիս անդին կը դեղերին, կամ նոր դժուարութեանց սրտմներ ցանելու համար իրարու հետ կ'սեմնուին։ Գերմանիոյ, Աւստրիոյ և Ռուսիոյ կայսրներն Էմմ քաղաքը ժամադիր կ'լինին, և ո՞ր դիտէ ինչ ծանր ծանր խնդիրներ պիտի յուղուն վերջէն տարբեր լուծում տալու համար։ Ծերունի Մօլլքէ ջերմուկները կ'երթայ ի Կայսզէյն, ուր անշուշտ Պայսթ կոմսին հետ մտաւանական յարաբերութիւնները պիտի պնդէ, Պիզմարք՝ իր Վարդէնի աղարակը՝ քիչ մը մաքուր օդ ծծելու՝ կ'դիմէ. մէկ խօսքով՝ այս միջո-ցիս արքայազուներ, գշտոյներ և անուանի քաղաքապետներ շարժման

մէջ են : Նոյն իսկ Նափոյէտն՝ փոխանակ յայտարարութիւններ գրելու :
Կ'շարժի , ուղեւորութիւններ կ'ընէ և դաւաճանութենէ երկիւղ չունի :
Պրովճեան հիմակ աւելի ազատ համարձակ է քան կայսրութեան ժա-
մանակը :

Բայց միթէ վերստին ինքը կամ օրդին դահն ելնելու յոյս չունի :
Վերջին երեսփոխանական ընտրութիւններն ակնյայտնի ցոյց տուին որ
Նափոյէտն կողմնակից դրեթէ չունի 'ի Ֆրանսա , և միայն քանի մը
հին կայսրութեան պաշտօնեաներ , ինչպէս Մանյը , տը Ժանգէ , Սու-
պէլըան՝ հազիւ ուրեմն կարող եղան ազգային ժողովին անգամ ընտ-
րուիլ : Իսկ Շանպօրի կոմսը՝ դաղըլիացոյ ուղղած մէկ դժպէս յայտա-
րարութեամբ իր ձեռօքն իր բողոքը վճռեց և անով , Թայֆէի ըսածին
պէս՝ Պուրպօնեան դահակալութեան խնդիրը պղծակի պէս յօդս
ցնդեցաւ : Շանպօր՝ երկնային իրաւանց ջերմ աւանդապահ՝ կ'յայտնէ
թէ իր միասնական պարտաւորութիւնները մոռցած չէ , և սպիտակ
գրօշը պիտի պարզէ երբ Ֆրանսայի դահն ելնէ , թէ և միւս կողմէն իր
կուսակիցներն ազգային ժողովին մէջ՝ կ'սնդեն թէ եւաղոյն գրօշէն
չպիտի զտուէր երբէք : Բայց միթէ ասով ասպարէզն Օրլէանեան ցե-
ղին բաց պիտի մնայ : Առ այժմ՝ յայտնի չէ : Սա միայն ստոյղ է որ
նորընտիր երեսփոխանները մեծաւ մասամբ չափաւեր ազատականներ
են՝ որ ազգային ժողովին ձախակողմեան մասը ստուարացնելով՝ Պ.
Թիէրի քաղաքականութեան նեցուկ պիտի կանգնին , տշակողմեան մա-
սին դէմ որ իր ամէն դոյներովը դրեթէ 220 հոգիէ կ'բաղլանայ ,
մինչդեռ արմատական , հասարակատեան , և այլն անդամներ 450ի
կ'հասնին , որոց մէջ կ'գտնուի նաև երեւելին Նամուէզա , այս անտար-
տելի կամքն՝ որ լրացիւ մ'ըսածին պէս՝ եթէ ոչ բոլոր Եւրոպիոյ՝
Ֆրանսայի առաջին մարդն է , և իբր ատենադաւն իր նմանը քիչ ունի :
Ֆրանսայի քաղաքականական և գաւառական ընտրութիւններն ևս
հետզհետէ պիտի սկսին , և՛ ըստ երևոյթին՝ այս անդամեւ թաղաւո-
րական և կղերական դասերը պիտի պարտուին : Սակայն Ֆրանսայի
կղերը շուտով վերածափ չլինիր , և ահա անտես առնելով հայրենեաց
արդի տառապագին կացութիւնն և Եւրոպիոյ քաղաքականութեան ըն-
թացքը՝ շատ դահութիւն պիտի զգայ եթէ Ֆրանսա նորէն սուրը պա-
տենէն հանէ Ս. սլապին աշխարհական իշխանութիւնը հաստատելու
համար : Եւ արդարև գրեթէ այս մտօք ուղղուած աղերասգիրներ եւ
պիսկոպոսաց կողմէն առաջ , ժողովն , կրկին ու կրկին կ'ապացուցա-
նեն որ Ֆրանսայի արէտից չափը դեռ լցուած չէ : Պապականութիւնն

Եւ կայսրութիւնը զինքն անգնդին եղերը բերին՝ և տակաւին ձեռք կարկառել կ'ուզէ անսխալականութեան, այս է բռնակալութեան : Այս առթիւ Պ. Թիէր ճառ մը կ'իտօսի ժողովին մէջ՝ և վար զարնելով նախօրէնեան քաղաքականութիւնն՝ որ Եւրոպայի հաւատարմ կշռութիւնը խանդարեց, Խաւիիոյ միութեան ձեռնուղիսնուելով՝ Գերմանիոյ միութիւնն ու Ֆրանսայի սլաքաութիւնը պատրաստեց, քնհնար է, կ'ըսէ, այնպիսի վափուկ դործի մը ձեռնարկել, այսինքն Ս. Պալլին աշխարհական իշխանութիւնը պաշտպանել՝ առանց միւս տէրութեանց հետ տւումելու : սակայն Պ. Թիէր կ'իտոտանայ անոնց հետ կամ առանձին բարեխօսել Խաւիիոյ մօտ Ս. սլալին իբրտանց քահայանութեան համար, և եպիսկոպոսաց աղերսաղրերն արտաքին դործոց պաշտօնէութեան կ'յանձնուին 'ի նկատողութիւն, մինչեւ ԳԵՐՄԱՆԻՅԱՅ մէջ Տօլինճէր արիաբար կ'մաքառի անսխալականութեան դէմ և օր ըստ օրէ զօրութիւն և կուսակից աւելցնելովը՝ հաբանական է որ նոր հերձուած մը ծաղի Գերմանիոյ պապական կղերին մէջ :

ԱՆԿԼԻՅԱ Հասարակաց ժողովը տակաւին քանի մը կարեւոր հիմնադիրներու քննութեան կ'զբաղի, ինչպէս Գաղտնի Կուսակցութեան Գիշաղիէն՝ որ ըստ երեւոյթին լորտերու ժողովին կողմէ չպիտի ընդունուի, ինչպէս չընդունուեցաւ Բաւարի Գիշաղիէն, թէ և Թաղուհին՝ Պ. Ալատտղընի առաջարկութեան վրայ՝ նոյն հիմնադիրը դործադրելէ հրատարակեց յատուկ արտօնութեամբն : Եւրոպական ընկերութիւնը բոլոր տէրութեանց մեծ հոգ և մոտանալութիւն կ'պանաճառէ, և Պ. Ալատտղընի լրագրի մ'ուղղած նամակը՝ թէ Մոնտօնի ժողովուրդն օրինաց յարգը կ'ձանչէ և չներեր բնաւ որ խռովարարներ քաղաքական իշխաններ յարուցանեն, բոլորովին համոզակեր չեն իր :

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Դիւլթիէն Գաղտնի, Բաւական ժամանակէ վեր՝ Անկլիոյ Հասարական քաղաքական առջև (common pleas) խիստ նշանաւոր դատ մը կ'վարեն փաստաբաններն և ոսկիի հանք մը գտեր են Դիւլթիէն Դեք Գաղտնի, որ ոչ միայն անկլիացոց այլ բոլոր Եւրոպայի հետաքրքրութիւնը կ'զրդուէ, և ըստ երեւոյթին՝ զեռ շատ երկար պիտի տեէ : Ահաւասիկ սոյն դատին կարեւոր պարագաները :

Պրէնսիա Դիւլպօրն անուն մարքիզին անդրանիկ որդին 1849ին անե-
րևայթ կ'լինի : Ի վրէ ամէն խաղարկութիւն ի գործ կ'դրուի զայն
դռնելու , և Պրէնսիա 1862ին մեռնելով՝ իր անբաւ կալուածոյ ժա-
ռանդորդ կ'մնայ՝ եղբորորդիներէն մին՝ Ալֆրէտ Դիւլպօրն անուն պա-
տանին :

Յանկարծ Թոմաս Գաստրօ անուն անձ մ'իբեւան կ'ենէ , Ես Պրէն-
սիա Դիւլպօրն մարքիզին անդրանիկ որդին եմ կ'ըսէ , և անոր ձգած բո-
լոր ինչքն ու տնտեսութիւն կ'սկսի մեծ դատր :
Գաստախաղին խօսքին նայելով՝ 1820ին Բարիդ ծներ և մինչև 1845
նոյն քաղաքը բնակեր է . նոյն միջոյն Անկլիա կ'գառնայ և 1849ին
վիշապաց ճգ դնդին տեղակալ կ'անուանի : Յետոյ Հարաւային Ամերի-
կա կ'երթայ , Բիօ-Ժէնարիօ աստի մը կ'բնակի և նորէն ճանբայ կ'ե-
նէ Պէլա նաւով Լոնտօն դառնալու : Չորս օրէն ետքը՝ նաւը կ'սկսի
ջուր առնուլ և ի վերջէ կ'ընկղմի . ինքն ու նաւաստիները կ'ողտտին
Մէլպորն ուղեորդ նաւու մը միջոցաւ և յուլիս ամսուն այն քաղաքը կը
հասնի , հողատէրի մը քով ծառայութեան կ'մննէ իր ասպետը ճա-
րելու համար և 1863ին Թոմաս Գաստրօ անուամբ կ'ամուսնանայ :

1866 յունվարին Թոմաս Գաստրօ տիկին Դիւլպօրնի նամակ կ'ըրէ ,
այս ալ անոր ստակ կ'ըրկէ որ Անկլիա դառնայ , սակայն Գաստրօ
ստակը չհասած ճամբայ կ'ենէ իր կինն ու մէկ զնաւը հետն առած՝
և 1866 դեկտ. 23ին Լոնտօն կ'հասնի : Իսկոյն Բարիդ կ'երթայ՝ ուր
կ'դանուէր իր մայրն անուանած տիկինն , որ զանի իբր որդին կ'ճանչէ
և Լոնտօն կ'ըրկէ որ հօրը ժառանգութեան տիրանայ : Սակայն ան-
լսելի կ'մնայ Գաստրօյի խնդիրն , և կ'սկսանջուր որ նախ Պրէնսիա
Դիւլպօրնի որդին լինելը փաստով հաստատէ :

Տիկին Դիւլպօրն այս դժուարութիւնը լսելուն՝ կ'իմացնէ թէ ինքն
անձամբ պիտի դայ գործին վկայութիւն տալու համար , բայց ուղեու-
րութեան ատեն կ'մեռնի : Հետեւապէս դատը կ'սկսի , և դեռ կ'շարու-
նակուի :

Անկլիոյ լրագիրներէն ոմանք կ'ըսեն թէ այս Դիւլպօրն դասն անօ-
րինակ կերպով պիտի երկարի . այլք կ'սնդեն թէ քանի մը հարիւր
տարի առաջ Ռըդէլենտի և ուրիշ մեծ գերդաստանի մը մէջ զինադրով
դատ մը բացուելով՝ դար մը տներ է :

Եւ դարձեալ կ'ընդգատնէք մենք որ Թուրքիոյ մէջ դատերն երկար կը
բշեն :

— Նոր քննարկութիւն թողով : Գաղթիւ հայ հաստարկութեան մէջ

րկսպառակութենէ յառաջ եկած պատճառներով՝ արդէն սահմանա-
դրապէս ընտրուած գաւառական ընդհ. ժողովը չկրցաւ կազմուիլ :
Ս. Առաջնորդն երկու կուսակցութեան համաձայնութեամբ նոր ընտ-
րող. ժողով մը հաստատեց՝ որ այս շաբաթ վերստին ընտրական դուր-
ձողութեանց պատրաստութեան ձեռնարկեց : Յուսարի է որ այս ան-
գամ վարչութեան ժողովն ու խորհուրդները կ'հաստատուին և ամէն
զժառութեանց վախճան կ'տրուի : Զարմանք են միայն որ Առաջնորդա-
րան հրախրեալ ժողովին կողմէ Աբէեւեան Մաճույ խմբագիրն այն նոր
ընտրող. ժողովոյ անդամ սահմանուեր է վերստին՝ Ռէֆորմի խմբագրին
բարրանջանաց հակառակ՝ որով զանի Խմբակու Երէնսիքի կ'անուանէր
նոյն թերթին մէջ :

Ուրիշ անգամ պիտի խօսինք այս նոր սնտրէնութեան պատճառներուն
վրայ :

— Հայոց վիճակն 'ի Պարսկաստան. Հէրէլիի Դավրէժի թղթակցու-
թեանէն հետեւեալը կ'բաղենք : Պարսկաստանի մէջ սոքն ու ժանտախտը
կ'ճարակին, հարկաւոր բնակիչներ աստանդական ընկած մեռնող կը
վնասուեն և սովամահ կ'մեռնին. տեղ տեղ մարդու միս անդամ ուտող-
ներ կ'գտնուին : Թէհրանի մէջ Եւրոպէն մեռնողներու թիւն օրը մինչև
150ի հասաւ : Բաղմաթիւ հայեր՝ յետին ծայր չքաւորութեան մէջ
Իսպահանէն Դավրէժ կ'դիմեն և անկից Ռուսիա կ'երթան օգնութիւն
և դործ գտնելու յուսով : Հնդկաստանի հայերը 700 և Դավրէժէն
200 լիւրա նպաստ զրկեցին իրենց Զուղայի թշուառ աղղակցաց : Ին-
չո համար Պոլսի հարուստ հայերն իրենց սովալլուկ կրօնակիցներուն
օգնութիւն մը չեն ընել . . . : Դավրէժի մէջ՝ չարագործութեան
կողմէ նշանաւոր անօրէն պարսիկ մը Հայ մը կ'սպաննէ առանց զրդի-
ւի, մինչդեռ վերջնոյն տունը նստած թէյ կ'խմէր միասին : Քաղքին
կառավարին իսկոյն ոճրագործը բռնել կ'տայ և վալլին հրամանաւ եր-
կու օրէն անոր զլուխը կ'կտրեն, թէև պարսիկներն ոտք կ'ենեն և ա-
մէն միջոց 'ի դործ կ'դնեն մարդասպանին աղղու տիրոջ հետ որպէս զի
անոր պատիժն ուշացնեն և կերպով մը մահէ ազատեն : Բայց Ահտ
կուսական ոչ միայն բնակչաց շարժումը կ'զսպէ այլև հրաման կ'հանէ
թէ՝ մի և նոյն պատիժը պիտի կրէ նո՛ր այնպիսի անդադամութիւն մը
գործէ : Զարմանք են որ թէև Պարսկաստան քանիցս պարտութիւն
կրեց Ռուսիոյ և Անկիլիոյ կողմէն, բայց զանազան դաշնադրութեանց
մէջ՝ տրամադրութիւն մը չորուեցաւ որ քրիստոնեայք օրինաց առջև
հաւասար սեպուին պարսից հետ : Ռուսիոյ սրտաշարժ և անշահասէր

Համակրութիւնն առ քրիստոնեայս թուրքիոյ՝ չտեսնուիր Պարսկաստաննի մէջ, որովհետեւ քիչուր, տկար են ասոնք ի Պարսս և չեն կրնայ օգնել Ռուսիոյ քաղաքականութեան:

Լ. Հերէլտի թղթակիցն այս մասին անիրաւ է, ըստ որում Անկլիան ազատասիրութեամբ պանծող ազգ մը պարտաւոր է՝ դէթ յանուն մարդասիրութեան՝ մի միայն իր շահուց չմտածել: Բայց որչափ որ ազատամիտ է անկլիացին իր երկրին մէջ՝ նոյնքան անտարբեր և ստէպ բռնասէր կ'դառնայ Արևելքի մէջ, ինչպէս որ իր պատմագիրներն իսկ կ'վկայեն:

— Բարէբորձական հոռէր Ք. Տիկին Ազարիա Պետրոսեան՝ քաղքիս Աղքատասիրաց ընկերութեան անդամակից զրուելով՝ տաաներկու լիրա շնորհեր է ի նպաստ աղքատաց, տարուէ տարի այնչափ դումար մը վճարելու խոստումաբ: Ողորմաւէր տիկնոջ այս զմասիրութեան դործը՝ յայտնի ապացոյց մ'է որ իր բարեյիշատակ ամուսնոյն մարդասիրական օրինակին պիտի հետևի, և թշուառութեան միջմարիչ հոգի մը պիտի դառնայ: Բարոյական վշտաց մէջ չկայ սփոփանք մ'այնքան անոյշ որչափ թշուառին օգնութեան համարին. այս սփոփանքը կ'վայելէ անշուշտ Տիկին Ա. Պետրոսեան տառապելոյ սրտալին օրհնութիւններն ընդունելով և այլոց ողորմասիրութեան քաջալեր կարգալով:

ԿԻԼԻԿԻԱ

Հաբախիէի առողջաբանական, ուսումնական, արհեստական:

Մեր բարեկամ Մեծ. Մ. Բ. Խթիւճեան՝ վերստին սկսաւ հրատարակել Ալէկէան անուն թերթն՝ որ զանազան պատճառներով ժամանակ մը դադարեր և օգտակար ու կրթիչ հանդիսի մը բաժանորդաց ցաւ պատճառներ էր: Աներկմիտ ենք որ՝ ըստ նոր կարգադրութեան՝ մեր պաշտօնակիցը պիտի յարատեւէ իր ձեռնարկութեան մէջ այս անգամ և ժողովրդեան Առողջաբանական դործնական հրահանդներ տալու՝ ըստ առաջնոյն՝ պիտի շարունակէ:

Ալէկէան պիտի հրատարակուի ամիսը չորս անգամ, - իւրաքանչիւր թերթ 32 կրեսէ բաղկացեալ: Չորս ամիսուանն՝ այսինքն 16 թիւ մէկ հատոր պիտի կազմէ, ամէն մէկ հատորին գինը մէկ արծաթ Մէճիտիէ, իսկ մէկ թիւը 60 փարա:

Բաժանորդք պիտի վճարեն 16 թիւ ամբողջ ընդունելէն ետե:

Այս անգլ բաժանորդ գրութիւն ուղղը կրնայ Արեւելեան Մամուլի
խմբագրին գիմել :

— Տեղեկագիր . Աեգրոնական Քաղաքական ժողովն՝ իր համարա-
տուութեան ժամը հասած լինելով՝ Ընդհ. ժողովին ներկայացուց իր
տեղեկագրին յառաջաբանն՝ որ՝ թէև լուրջ խորհրդածութեամբ լի ;
աղղային ազէտից դարման՝ լոկ Սահմանադրութեան վերաբնութիւնը
կ'համարի ; առանց վարչական մեքենային թերութիւնները նշանակելու :

Նոյն յառաջաբանին մէջ՝ 1870 փետրուար 27էն մինչև 1871 ապ-
րիլ 30 , որ ըսել է 14 ամիսուան մեջաղղային վարչութեան տնօրինած
գործոց ցուցակը կ'կարդանք որ է այս :

Դիւանատան տնօրիններուն մէջ արձանագրուած ընդհ. խնդրոց
թիւն է 1253 , որ հետևեալ կերպով կ'բաժնուի :

Հայերէն զատուական թղթակցութիւն	761
» տեղական »	215
» մասնաւոր »	277

Աղղ. դիւանատունէն ելած դրութեանց թիւն է 1476 ; այսինքն՝
Հայերէն թղթակցութիւն 892

Տաճկերէն » (թաղրիք)	212
» Նամակք առ զմնազան պաշտօնատեղիս և կուսակալս	223
» Հեռագիրք	127
» Վճռագիրք	22

584

ՎՐԻՊԱԿ

ՆՐԵՍ	ՏՈՂ.	ՍԻՆԼ.	ՈՒՂԻՂ.
157	24	բեզ	բեզ
213	9	երեն	երեն
213	21	կատողութեան	կատողութեան մէջ
214	6	Տգիտութեամբ	Որ գիտութեամբ
216	10	Պիտի գոչեմ	Պիտի գոչեմ
216	14	լսէ	լսէ
216	20	հիւանդութիւնն	հիւանդութեանն
216	25	գանէ	գանէ
217	16	նոյն երեն	նոյն իսկ երեն
218	22	Մնախանձ եմ	Մնախանձ իմն
281	9	Ուրեմն	Վա՛ն — Ուրեմն
301	11	որբերու	որբերու

Ի Վ Ա Ն Օ Է

Որչափ որ հնարին է դատել սպառազէն մարդ մը, նորեկ աստեղծող հազիւ թէ միջին հասակէ բարձր էր, և նիհար քան կորովի կ'երևէր: Իր պողովատիկ զէնն ու զարդն ունեդրուագ էր, և իր ասպարին նշանաբանն էր արմատախիլ կաղնի մը սպանիական *desdichado* բառով՝ որ կ'նշանակէ *խառնաճաղարէ*: Փառաւոր սն ձի մը հեծեր էր, և մրցարանէն անցնելու ատեն՝ իշխանն ու տիկինները բարեկեց շնորհալի՝ իր նիւզակը խոնարհելով: Այնպիսի ճարտարութեամբ կ'վարէր իր երիվարն և ձևերուն մէջ այնպիսի անտիական շնորհ կ'երևէր՝ որ ամէն հանդիսակա՝ նաց համարումն իսկոյն գրաւեց, և այս զգացումը յայտնելու համար քանի մը զիւղացիներ գոչեցին. — Ռալֆ տը Վիքօնի վահանին զարկ, հիւրասէրին վահանին զարկ, իր ձիուն վրայ ամենէն անկայունը նա է, անոր հետ միայն կարող պիտի լինիս զիւրաւ գլուխ խնել:

Նորեկ ասպետանն՝ այս բարեսէր ցոյցերուն մէջ՝ յառաջ անցաւ մրցարանէն անցնելով, զառ 'ի թափ շաւիղը բռնեց որ հողաբլուրը կ'տանէր, և երբ վեր ելաւ՝ շիտակ կեդրոնական տաղաւարին կողմը գիմեց՝ 'ի զարմացումն բոլոր հանդիսականաց, և նիզակին սուր ծայրովը Պրայն տը Պուա-Նիլսէրի ասպարին զարկաւ և զայն հնչեցուց: Այս յանդիմութեան վրայ ամէնքը հիացան ծնացին, մանաւանդ ահարկու ասպետն՝ որ այսպէս մահազոյժ դուռարի մը հրաւէր կ'ընդունէր, թէ և այսպիսի անախիլալ մենամարտի մը չստատելով՝ անհոգս կանգնեւ էր տաղաւարին դուռը:

— Եղբայր, միթէ այսօր խոստովանանք եղանք — ըսաւ տաճարականն — և սրտտարագի զայլիւր այս առտու, քանի որ այսպէս կ'անարդիւտանդի մէջ նշտելու կ'յանդգնիս:

— Ես աւելի սրտտարաստ եմ մահուան քան թէ դու — պատասխան տուաւ Ժառանգազուրկ ասպետը, վասն զի օտարականը նիւզակախաղի տումարին մէջ այս անունը գրել տուաւ:

— Ուրեմն պիտի տեղդ բռնէ մրցարանին մէջ — ըսաւ Պուա-Նիլսէր — և վերջին անգամ արեւը նայէ, վասն զի այս գիշեր արքայու թիան մէջ պիտի ննջես:

— Շնորհակալ եմ քաղաքավարութեանդ — պատասխանեց Ժառանգազուրկ ասպետն — և խօսքը կատարելու համար, կ'որդորեմ՝ քեզ անխոջ ձի և նոր նիզակ մ'առնուը, վասն զի, պատուոյս վրայ կ'ըսեմ, որ երկուքէն ալ պէտք պիտի ունենաս:

Այսպէս վտահալութեամբ խօսելէն ետեւ՝ իր ելած զառ 'ի վայրէն ձին վար իջեցուց և տ. ետ քշելով զէպ 'ի մրցարանը՝ մինչև որ հիւսիս

նախորդմը հասաւ և այն տեղն անշարժ ստատեց իր հակառակորդ մենամարտին : Զիալարժուծեան այս նոր փորձը բոլոր բազմութեան ծափահարութիւնը գրգռեց :

Թէև Պրայն տը Պուա-Յիլպէր՝ իր հակառակորդին տուած խորհրդէն ղայրացեր էր՝ զայն չանգտնեց , վասն զի իր պատիւը մեծապէս կ'վտանդէր եթէ իր ժպիրհ հակամարտին վրայ յաղթանակը տանելու համար ամէն միջոց 'ի գործ չգնէր : Ուստի իր երկվարը փոխեց և ուրիշ մ'առաւ աւելի փորձ , առայդ , աշխոյժ և ուժեղ . կարծր փայտէ նոր նիզակ մ'ընարեց՝ վախճալով որ նախորդ կռիւններուն մէջ իր ունեցածը ֆեստուած չլինի : Աւերջապէս՝ վահանն ալ մէկդի դրաւ և ձիապաններուն ձեռքէն ուրիշ մ'ընդունեց : Առաջին վահանը միայն ձիաւորին բնդհանուր նշանաբանը կ'կրէր , այսինքն նոյն ձիուն վրայ երկու աստեղտ հծծեալ կ'նեղակայէր , նշանակ մ'որ տաճարակնաւոյ նախնի խոնարհութիւնն ու աղքատութիւնը կ'յայտնէր՝ մինչդեռ այնուհետև սոյն հանգամանքը թողլով ամբարտաւանութեան և հարստութեան ետեւէն կերէր և ասով իրենց ուխտին կործանումը պատրաստէր էին : Պուա-Յիլպէրի նոր վահանը յուլած և ազաւ մը կ'նեղակայէր , որ իր ճանկին մէջ գտնի մը բռնէր էր և սա նշանաբանն ունէր . Զօրչ Խոյ աֆու-էն :

Երբ երկու մենամարտիկ մրցարանին ծայրը գէմ առ գէմ կանգ առին՝ հանդիսականաց ու շաղրու թիւնը յետին աստիճան սաստիկացաւ : Շատերը կ'երեւակայէին թէ այս դուպարը աղէտաբեր պիտի լինի ծառանկալուրկ ասպետին , թէև իր արիւթթիւնն ու մարդավարութիւնն ամենուրեք սիրտն ու միտքը գրաւէր էին :

Հաղիւ թէ փողարները նշան տալին որ ականջանները փայլակի շուտութեամբ իրենց տեղէն աներեղյթ եղան և մրցարանին կեդրոնն իրարու ըաղխեցան՝ ինչպէս կ'ըաղխին երկու շանթեր : Ղիզակները մինչև դաստակը կտոր կտոր եղան , և վայրկեան մ'այնպէս երևցաւ որ երկու ձիաւորները գետին տապալած են , վասն զի երկու երիվարները բռնն ընդհարումէն ծունր կրկնելու ստիպուեցին : Սակայն ձիաւորներուն ճարտիկութենէն երկու երիվարները սանձին և մտրակին զօրութեամբը կանգնեցան , և ականջանները պահ մ'իրարու երես նայելէն ետեւ՝ այնպիսի աչքերով որ կարծես թէ իրենց պահանջներու (VISOR) վանդակին մէջն կրակ ու բոց կ'արձակէին՝ կիսաշրջան մ'ըրին և իւրաքանչիւրը մրցարանին մէկ ծայրը քաշուեցաւ և սպասուորներէն նոր նիզակ ընդունեց : Հանդիսականաց արձակած ահալին մէկ աղաղակէն , ունեցնէրու և թաշկինակներու ծածանումէն և հանրական կայթիւնէն

յայտնի կ'երևէր թէ՛ որչափ մտադիր են այս գուպարին, որ նոյն օրուան հանդիսին ամենէն հաւատար և ընտիր կերպով կատարուած մէկ կուխն էր. բայց այն ինչ երկու ասպետներն իրենց կայանը հասան կեցան, որ ծափահարութեան դուխնը դադարեցաւ և խորին լռութիւն մը տիրեց, այնպէս որ կարծես թէ բազմութիւնը շունչ առնելու անգամ կ'իջանար: Քանի մը վայրկեան հանդիստ սուին, որպէս զի մարտիկներն և ձիերը քիչ մը շունչ առնուն. յետոյ ճօհն իշխանն՝ իր դաւազանով նշան րրաւ. փողարներուն որ յարձակումը հնչեն: Արկրորդ անգամ սրացան ակօյեաններն և նոյն արագութեամբ, նոյն արկութեամբ, նոյն ուժովնութեամբ մրցարանին կեդրոնը հանդիպեցան, բայց մի և նոյն բաղդը չունեցան:

Այս երկրորդ գուպարին ատեն՝ տաճարականն իր ոտխին ասպարին կեդրոնը նշան առաւ և այնքան ճիշտ և ուժղին զարկաւ որ իր նիզակը հատ ու կտոր թռաւ և ժառանգազօրի ասպետն իր թամբին վրայ ելեր րաց: Միւս կողմէն այս ոտխը կռուին սկիզբէն իր նիզակը Պուստիկի վահանին ուղղութեամբ, բայց ընդհարման միջոցին իսկ իր նշանը փոխելով՝ նիզակը սաղաւարտին դարձուցեր էր, և թէև առիւթ դժուարին էր անոր նշան առնելու, բայց երբ գպէր՝ բաղխումն անդիմադրելի կը դառնար: Աւ իրաւի քաջապէս և լաւ զարկաւ նօրման ակօյեանին պահանքին, որուն վանդակին մէջ իր նիզակին ծայրը կռուան գտաւ: Սակայն դարձեալ՝ այս վտանգալի պահուն՝ տաճարականն իր մեծ համբաւը պահեց, և եթէ իր թամբին փոկերը չքակուէին, երկու վարէն թերեւ վար չէր ընկներ: Այս իրաւ է որ թամբ, ձի և ձիաւոր թաւաղորդող զետիւնն ընկան փոշիի ամպ մը հանելով:

Տաճարականն ակնթարթի մէջ վար ընկած ձիէն և ասպատաններէն ազատեցաւ, և հանդիսականաց կողմէն իր անկման վրայ լսած ցնծութեան աղաղակներէն խելացնոր դարձած՝ թուրը քաշեց և իր յաղթողը՝ ի մենամարտ կոչելով՝ զայն օգին մէջ շողացուց: Ժառանգազօրի ասպետն իր նժոյգէն վարցատիկեց և ինքն ևս սուրը քաշեց: Սակայն մարտին մարաջախաններն իրենց ձիովն անոնց մէջ տեղն ընկան և յայտնեցին թէ՛ այս պարագային մէջ՝ նիզակախաղ գուպարին կանգնեցող չեն ներեր այնպիսի մենամարտ մը:

— Յոսամբը՝ նորէն պիտի տեսնուինք — ըսաւ տաճարականն՝ իր ոտխին զայրալիք ակնարկ մը նետելով — և այնպիսի վայր մ'ուր մտրդ չպիտի գտնուի մեզ իրարմէ բաժնելու համար:

— Եթէ նորէն իրարու. չհանդիպինք — ըսաւ Ժառանգազօրի ասպետը:

այետը — յանցանքն իմն չպիտի լինի : Հետի կամ ձիով, նիզակով, տա-
սյարով, կամ սրով միշտ կաղմ ու պատրաստ պիտի գտնես զիս քեզի
դէմ :

Այս երկու ախոյեաններն աւելի ծանր խօսքեր իրարու պիտի ուղ-
ղէին, եթէ մարտախոսները խաչածն զնեղով իրենց նիզակներն անոնց
մէջ, զատուելու չտարիպէին : Ժառանգազուրկ ասպետն իր նախորդ տե-
ղը դարձաւ, և Պուա — Կիլպէրն ալ իր վրանն, ուր բոլոր օրը յուսա-
հատութեան ճղնաժամի մէջ անցուց :

Յաղթողն՝ առանց իր ձիէն վար իջնելու՝ բաժակ մը գինի խնդրեց,
և երեսին պահանակը (beaver) բանելով՝ յայտնեց թէ այն բաժակը կը
խմէ . « Ի կենդանութիւն ճշմարիտ անկլիական սիրտերու և ՚ի կործա-
նումն օտար բռնակալաց : » Այն ատեն հրամայեց որ փող հնչեն՝ ախո-
յեաններ ՚ի մենամարտ կոչելու, և ասպարեց քարոզին երթալ անոնց
խմաց տալու որ ընտրութիւն չպիտի ընէ, այլ կ'փափաքի անոնց դէմ
պայքարել ինչ կարգով որ կ'հաճին :

Հսկայածն Գրօն — տը — Պէօ՝ սեւածոյր վէն ու զարդ հագած՝ ամե-
նէն առաջ ասպարեղ իջաւ : Սպիտակ վահանին վրայ ցուլի մը սև զու-
խը կ'տեսնուէր, որ կիսովին խանդարեր էր բաղմամբիւ կռիւներու մէջ
և սա ամբարտաւանն իշխանաբանը կ'կրէր . cave, adsum, տես, աստ եմ :
Ժառանգազուրկ ասպետն այս նոր հակառակորդին վրայ՝ թէ և թեթեւ
այլ կատարեալ յաղթութիւն մը տարաւ : Երկու ասպետներն ալ իրենց
նիզակները կոտրեցին . բայց այս կռուին մէջ Գրօն — տը — Պէօ ասպա-
տան մը կորուսելուն՝ իր ընկերներուն պէս յաղթեալ հռչակուեցաւ :

Ժառանգազուրկ ասպետը Արէնմէզնիլի հետ ունեցած չորրորդ դու-
ստրին մէջ այնչափ մարդավարութիւն ցցուց որչափ որ արիութիւն և
ճարտարութիւն յայտնէր էր մինչ ցայն կէտ : Արէնմէզնիլի ձին՝ որ նո-
րահաս էր և աշխոյժ, իր ետեւի ոտից վրայ կանկ առաւ ճախրելով,
այնպէս որ ձիաւորին նշանը վրիպեց . իսկ օտարականն այս պատահա-
րէն օդտիլ չուղեւելով՝ նիզակը վերուց և՛ առանց դպելու՝ ոսոխին քովէն
անցնելով անոր ձիուն կէս շրջան մ'ընել տուաւ, նորէն զնաց մրցա-
րանին մէջ իր առջի տեղը կեցաւ, և իր ոսոխին քարոզ մը զրկեց՝ երկ-
րորդ անգամ պայքարն սկսելու համար : Սակայն այս հրաւէրը Արէն-
մէզնիլ մերժեց՝ ինքզինքը յաղթեալ համարելով իր հակառակորդին թէ
մարդավարութենէն և թէ հնարաղիտութենէն :

Ռալֆ տը Վիբօն եկաւ և օտարականին տարած յաղթութիւննե-
րուն ցանկն առաւտեց, վստն զի այնպէս ուժգին տապաւոտ դետինն ըն-

կաւ որ քթէն բերնէն արիւն ժայթքեց և զինքը մարած իր վրանը տա-
րին :

Բիւրաւոր հանդիսականներ ծափահարութեամբ հռչակեցին իշխա-
նին և մարաջախտներուն որոշումն՝ որով նոյն օրուան մրցանակը ժա-
ռանգազուկ աստեւտին կ'ընծայէին :

Գ Լ Ո Ւ Ն Թ

. . . Մէջ տեղն էր 'ի տեւ

Մի տիկին գիմօք քան զայլս վեհագոյն ,

Հասակաւ , դեղով անոնց էր գշխոյն :

Իսկ շնորհօք քան սլարն էր նա դեր 'ի վեր ,

Գեր 'ի վեր և զարդ ունէր քան շատեր :

Կարմրեալագ պսակ բոլոր 'ի ճակատ ,

Պարզ էր այլ շքեղ , ճոխ , թէև անզարդ :

Ողջախոհ ծառի մի ոստ 'ի ձեռին ,

Ունէր նա բարձր՝ նշան հրամանին :

ԾԱՂԻԿՆ ԵՒ ՑԵՐԵԻ

Ամենէն առաջ՝ Վիլյէմ տը Վիվիլ և Ստեֆան տը Մարտիւլայ
մարտին մարաջախտները՝ յաղթողին մատուցին իրենց շնորհակալու-
թիւններն և նոյնպէս աղաչեցին որ իր սաղաւարտը հանեն կամ դէթ
պահանակը վար առնու՝ օրուան հանդիսին մրցանակն ստանալու համար՝
Ճօհն իշխանին ներկայանալէն առաջ : Ժառանգազուրկ ասպետն անոնց
խնդիրը մերժեց՝ ասպետական մարդավարութեամբ , յայտնելով թէ չէ
կարող նոյն պահուն երեսը բանալ մրցարանը մտնելու տունն քարոզին
ըսած պատճառներուն համար : Մարաջախտներն այս պատասխանէն
շատ դժ եղան , վրան գլխին առնաներն՝ ասպետները սովոր էին
ստէպ քմածին ուխտեր ընել , և այս ուխտերուն մէջ ամենէն սովորա-
կանն էր այն՝ որով կ'սխալտաւորէին քիչ մ'ատենուան համար , կամ
մինչև մասնաւոր արկածի մը պատահումը՝ ծպտեալ մնալ : Հետեւեալս
մարաջախտները չսխալեցին ժառանգազուրկ ասպետին զաղանկին իմա-
նալու , այլ Ճօհն իշխանին յայտնելով թէ յաղթող ասպետն անձանթ
մնալ կ'ուզէ , հրաման խնդրեցին որ զանի նորին Շնորհափայլութեան
սովոր բերեն , որպէս զի արիւթեան մրցանակն ընդունի :

Սակայն օտարականին այս խորհրդաւոր ընթացքէն ճօհն իշխանին հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ, և արդէն գուպարին ելից վրայ դժգոհ քանի որ իր պաշտպանած անոյեանները հետզհետէ յաղթուեր էին, մարաջախտներուն պատասխան տուաւ գոռողաբար.

— Մեր սուրբ Առաքին լուսափայլ պատկին վրայ կ'երդնում, որ այս ատպետն՝ ինչպէս քաղաքավարութենէն, նոյնպէս իր երկիրներէն զուրկ մնացած պիտի լինի, քանի որ մեր առջէն երևիլ կ'ուզէ առանց երեսը բանալու: Միթէ կրնա՞ք դուշակել, գութ աւագորեարս — յարեց նա՝ իր մարդոց դառնալով — Թէ ո՞վ է այս արի ասպետն որ այսպէս վերսօրէն կ'վարուի:

— Ձեմ'կարող դուշակել — պատասխանեց տը Պրէսի, և բնաւ չէի երեւակայեր որ Մեծն Բրիտանիա պատուը չորս ծովերուն մէջ դանուխ անոյեան մ'որ մէկ օրուան մէջ չորս մենամարտիկ հետզհետէ յաղթահարէ: Հաւատս վկայ, երբէք չպիտի մոռնամ Թէ ի՞նչ զօրութեամբ Վիրօնը գետին զարկաւ: Ողորմելի Հիւրասէր ասպետը պարսատիկէն սրացող քարի մը պէս Թամբին վրայէն վար բնկաւ:

— Հատ մի պարծիր — ըսաւ Ս. Յովհաննու կարգի ասպետ մ'որ ներկայ էր — ձեր տաճարական ասպետն ալ նոյն փորձանքին հանդիպեցաւ: Իս' ձեր անյողդողդ նիզակը՝ Պուա-Աիլպէրն ալ տեսայ որ երեք անդամ ինքն իր վրայ շրջան մ'ըրաւ, և մէն մի շրջանին պետէն լիափ աւազ կ'առնուր:

Պրէսի՝ տաճարականաց կողմը յարած լինելուն՝ պիտի պատասխանէր, բայց ճօհն իշխանը մէջ մտաւ և ըսաւ.

— Լուռութիւն, ասպետներ, ի՞նչ սլարապ վէճ է ձերը:

— Յաղթողը՝ Ձեր վսեմութեան հրամանին դեռ կ'սպասէ — վրայ բերաւ Վիվիլ:

— Մեր հրամանն այս է — պատասխանեց ճօհն — որ սպասէ մինչև որ իմանան Թէ արդեօք չկայ մարդ մ'որ անոր անունն և վիճակը դուշակէ: Եթէ մինչև երեկոյ անգամ սպասէ՝ դարձեալ մտելու վախ չունի իր կրած տաժանելի աշխատութենէ ետքը:

— Ձեր շնորհակալելութիւնն — ըսաւ Վոյտմար Ֆիցուրս — յաղթողին պարտ ու պատշաճ պատիւը տուած չլինիր՝ եթէ զանի սպասելու պարտաւորէ մինչև որ յայտնենք ձեզ ինչ որ իրօք չցիտենք: Սակայն ուրիշ բան մը չեմ'կրնար դուշակել եթէ ոչ ըսել որ Տիւարտ Թագաւարդին հետ Պաղեստին գացող նիպակներէն մին պիտի լինի նա, որովք այժմ սուրբ Երկրէն հայրենիք վերադարձած են:

— Կարելի է որ Սէլզպրըի կոմսն է — ըսաւ Պրէսի — գրեթէ նոյն հասակն ունի :

— Աւելի հաւանական է որ Ախրէնտի. ասպետ՝ Թոմաս Միլդոն լինի — ըսաւ Ֆիցուրո . Սէլզպրըին աւելի խոշոր է : Ամբիսին միջէն փսփսուք մ'ելաւ նոյն պահուն , սակայն ոմ հանեց այն շշուկն ոչ ոք իմացաւ : — Թերեւս — կ'ըսէր այն ձայնը — Թագաւորն է , Թերեւս նոյն ինքն Առիւծասիրտ Րիչարտն է :

— Աստուած մի արասցէ — ըսաւ Ճօհն իշխանը՝ նոյն պահուն աւանայ մեռելի դոյն առնելով և իբր փայլակահար դողողալով — Վօլտմար , Պրէսի , արիասիրտ ասպետներս , յիշեցէք ձեր խոստումն և զիս մի թողուք :

— Վտանգ մը չկայ — ըսաւ Վօլտմար — միթէ շուտ մը մոռցա՞րքու հօրք որդւոյն հսկայակազմ մարմինն , և կրնաս երեւակայել որ այն մարմինը կարելի լինի ամփոփել յաղթական ասպետին սպառազինուած թեան մէջ : Վիվիլ և Մարտիվալ՝ ձեր իշխանին մեծ ծառայութիւն մը ըրած կ'լինիք եթէ յաղթողն անոր գահին առջև բերէք որպէս զի վախճան տրուի այնպիսի վրիպակի մ'որ իր արիւնն այտերէն վանեց : Աւելի մօտէն դիտէ սա ասպետը — շարունակեց նա — Վսեմութիւնդ պիտի տեսնէ որ Րիչարտ Թագաւորին հասակին հասնելու համար պէտք էր որ դեռ երեք բթամատ բարձր լինէր և վեց բթամատ լայնութիւն ունենային իր ուսերը : Նոյն իսկ հեծած ձին չպիտի կարենար Րիչարտ Թագաւորին յաղթ մարմնոյն բեռը մէկ ձիարշախ ասեն անգամ կրել :

Երբ այսպէս կ'խօսէր՝ մարաշախտները Ժառանգազուրկ ասպետը բերեին այն փայտեայ աստիճաններուն մօտ , որ մրցարանէն դէպ 'ի Ճօհն իշխանին գահն ելնելու սանդուղը կ'յօրինէին : Ճօհն իշխանը դեռ ևս վրդոված կ'երևէր որ մի գուցէ իր եղբայրը՝ զոր թշնամաներ էր՝ թէև շատ երախտիք ունէր անոր , իր բնիկ երկիրը հառած լինի , ուստի իր երկիւղը չկրցաւ փառատել Ֆիցուրոսի տուած մեկնութիւններէն . և մինչդեռ կարճ և շփոթ կերպով յաղթող ասպետը կը գովէր և իբր մրցանակ պատերազմի երիվարն անոր ընծայել կ'համարէր , կ'դողար նաև առահի որ իր առջևը տեսած զբահաւիակ ասպետին գոց պահնակէն պատասխան մը չեղէ և նոյն պատասխանին մէջ Առիւծասիրտ Րիչարտի ահաբեկ և հնչական ձայնը չլսէ :

Սակայն Ժառանգազուրկ ասպետն իշխանին շնորհատրութեան և ոչ իսկ բառ մ'ըսաւ 'ի պատասխան , այլ ակնածական խորին բարեւ մը տուով շնորհակալ եղաւ :

Երկու ձիապաններ՝ որ պերճօրէն հագուեր էին, նժոյգն առին և մրցարանը տարին։ Նոյն իսկ կենդանին այնպիսի մարտիկ ասպազէն մ'ունէր, որ հաղիւ զիտակներու աչքին աշնի երիվարին արժէքը կ'աւելցնէր։ Ասպետը՝ Թամբին գնդին վրայ գնելով իր ձեռքը՝ նժոյգը հեծաւ առանց ասպատանը դորձածելու, և իր ղեկարդը յօդս տատանելով՝ մրցարանին մէջ երկու անդամ պսոյտ ըրաւ՝ քաջավարժ անոյեանի մը ճարպիկութեամբ իր ձիուն ընտիր ձիւքն երեսն հանելով։ Այս զործողութեան մէջ թերեւ անապարծութիւն երևէր՝ եթէ յաղթողը յարմար չգտատէր բոլոր հանդիսականաց առջև ընդունած իշխանական պարզեան՝ որով վարձատրուելու պատիւ ունեցեր էր ցոյց տալու, և այսպէս ամենուն կողմէն խնդութեան աղաղակներով ընդունուեցաւ։

Նոյն միջոցին Թօրլօի անհանդարտ վանահայրն իշխանին ականջին փսփսաց և յայտնեց թէ՛ յաղթողին կ'վալէր՝ արիւթեան դործն աւարտեւէն ետեւ՝ իր ընտիր դատողութեան մէկ նշանն ալ ցոյց տալ՝ պատշգամբներուն մէջ փայլող զեղանի կանանց մէջէն՝ ընտրելով տիկին մ'որ զեղութեան և սիրոյ Թադուհին զահը բաղմի և հեռեւեալօրը դուպարին մրցանակը շնորհէ։ Հետեւապէս իշխանն իր գաւազանով նշան մ'ըրաւ, երբ ասպետը մրցարանին մէջ իր երկրորդ շրջանը կ'ընէր։ Ասպետն իսկոյն իշխանին զահուն կողմը դարձաւ, իր նիզակին ծայրը գետնէն մինչև մէկ ոտք բարձր բռնեց և անշարժ մնաց, որպէս թէ իշխանին հրամանին կ'սպասէր, իսկ ամէն մարդ հիացաւ թէ ինչճարպիկութեամբ իր ամեն ձեռնոյցին թափն ու ղայրոյթը սանձեց իսկոյն և արձանի պէս կայնեցուց։

— Թառանգադուրի ասպետ — ըսաւ ճօհն իշխանը — քանի որ այս անունով կ'ընչուիս, այժմ քու մէկ պարտքդ և միանգամայն արտօնութիւնդ է տիկին մը սահմանել իբր զեղեցկութեան և սիրոյ Թադուհի՝ որպէս զի վաղուան հանդիսին նախագահէ։ Եթէ իբր օտարական մը մեր երկրին մէջ՝ քու ընտրութիւնդ ընելու համար ուրիշին օգնութեան կ'կարօտիս, այսչափ միայն կ'ըսենք որ Ալիսիա՝ մեր Վօլտմար արիասիրտ ասպետին գուստրն՝ ի վաղուց անտի մեր արքունիքն՝ իբր աշնի և զեղանի՝ ծանօթ է ամենուն։ Բայց դարձեալ դու ազատ ես այս պատկը հաւանած անձիւ շնորհել, որով վաղուան Թադուհոյն ընտրութիւնն ի պաշտօնէ որոշուած պիտի լինի։ Ուստի նիզակդ վերցնէր։

Ասպետը հնազանդեցաւ, և ճօհն իշխանն անոր նիզակին սայրը դրաւ կանաչ թաւէ պատկ մ'որուն բոլորովն ոսկի շրջանակ մը կար, և վերին ծայրը զարդարուած էր երկաթէ սլաքներով խառն ոստերով,

կնչպէս են դքսային պատկի մը վրայ մարդարեաններն ու ելակի տերեւները :

Ճօհն իշխանը Վօլտմարի դստեր մասին այս թեւադրութիւնն ընելու քանի մը պատճառներ ունէր , որոց իւրաքանչիւրը տարօրինակ ուղայ մ'արդիւնքն է անհոգութեան , անձնատարտանութեան , աստիճանեղութեան խառն ծնունդն էր : Իր բոլորը կեցող որերոյն մտքէն կը ջանար փարատելու հրէայ Ռեպեկայի մասին բրած անկայել և անընդունելի կատակը . նոյնպէս կ'փափաքէր Ալիսիայի հօր Վօլտմարի սիրտը շահիլ , որմէ կ'ստատկառէր , և նոյն օրն անոր դժգոհութեան պատճառներ տուեր էր : Ասկից զատ՝ այն օրիորդին աչքը մանելու տեսնէ մը ունէր , վասն զի Ճօհն իշխանն՝ որչափ որ իր զբօսանաց մէջ վարստ' նոյնչափ անօրէն էր իր փառասիրութեան մէջ . բայց՝ այս պատճառներէն զատ՝ Թառանդաղութի ասպեանի գէմ Վօլտմար տը Ֆիլյուրմին պէս հզօր թշնամի մը զրգսելու միտք ունէր . քանի որ անոր գէմարդէն անդուստ հակակրութիւն մ'ըզար , և կ'յուսար որ Վօլտմար իր աղջկան եղած անիրաւութեան չպիտի ներէ եթէ երբեք յաղթուի ուրիշ տիկին մ'ընտրէ իր թագուհի , և այս ալ շատ հաւանական էր :

Եւ իրօք այսպէս եղաւ : Վասն զի Թառանդաղութի տագնան իշխանին կից պատշգամբն քովէն անցաւ , ուր Ալիսիա օրիորդն իր յաղթական գեղեցկութեան փայլով նստեր էր , և մրցարանին մէջ ծանր ծանր քայլելով մինչդեռ տուջարագօրէն կ'շարժէր անոր բոլորտիքը , կարծես թէ քննելու արքայութիւնն 'ի գործ կ'դնէր և կ'գիտէր փափաքն շրջապատը զարդարող չքնաղ կիները :

Հետաքրքրաշարժ բան մ'էր տեսնել թէ ինչնաղեր կ'ընէին նորաստի կիներն այս քննութեան ժամանակ . ոմանք կ'իջարմբէին , ոմանք հպարտութեան և արժանապատուութեան հովեր կ'առնուին , այլք շիտակ իրենց առջևը կ'նայէին և իրր թէ անցած դարձածին անտեղեակ էին , մէկ քանին շուարիւով ետ ետ կ'քաշուէին , որ թերեւ կեղծիք էր , ոմանք ամէն ճիգ կ'ընէին որ չժպտին , մինչդեռ երկու երեք կիներ ալ սկսան քահ քահ ծիծաղիլ . կային նաև այնպիսիներ որ քողը վար առնելով իրենց դեղեցիկ երեսը ծածկեցին , բայց կնչպէս որ Վարտուրի ձեռագիրը կ'ըսէ , ասոնք այն կարգի կիներն էին որ արդէն իրենց գեղեցկութեամբ տաս տարի իշխելէն ետեւ՝ թերեւ նոյն օրուան անտոյժ փառքէն իրենց բաժինը ստացած էին և չէին կամեր հետամուտ կանգնիլ որպէս զի ժամանակին չքնաղաղեղ կանանց յաջորդութեան բաղդը բաց թողուն :

Ա. Երջասկէս յաղթող ականջներ կանկ առաւ օրիորդ Բովէնայի նստած ոյստղգամին ներքեւ և հանդիսականաց հետաքրքրութիւնը յետին ծայր գրգռեց : Պէտք է խոստովանիլ որ եթէ Ժառանգազուրկ ասպետն՝ իր տոտացած յաջողութեամբն ամենուն համակրութիւնը զըտուեց, դարձեալ մրցարանին այն կողմն ուսկից կ'անցնէր իր նախամեծարութեան արժանի էր : Սաքսոն Սէտրիկին՝ տաճարականին պարտութեան, նա մանաւանդ իր երկու չարակամ զրայի՝ Մալվուադէնի և Ֆրօն-տը-Պէօի պատահած փորձանքին վրայ ուրախութեամբ յափշտակուած՝ արդէն պատշգամին դուրս մարմնը ծռելով՝ յաղթողին արշալին կ'հետեւէր՝ ոչ միայն իր աչքովն՝ այլ բոլոր սրտով և հոգովը : Նոյնպէս օրիորդ Բովէնան մեծ ուշադրութեամբ դիտեր էր նոյն օրուան անցքերը, թէև առանց իր սրտաղին հոգն երեւան հանելու : Մինչև անդամ սնշարժ Աթէլտէյն իր զանգաղութիւնը թոթափելու նշաններ ցոյց տուեր էր, վասն զի բաժակ մը համեմատ դինի խնդրելով Ժառանգազուրկ ասպետին կենաց խմեց զայն :

Սաքսոն Սէտրիկին պատշգամին ներքեւ դանուղ ուրիշ ակումբ մը դրեթէ նոյն մտադրութեամբ դիտեր էր պայքարին ելքը :

— Հայր Աբրահամ — ըսաւ Իսահակ՝ երբ տաճարականն ու Ժառանգազուրկ ասպետն առաջին տրշաւն ըրին — Խնչպէս վեսօրէն կ'արշաւէ այս բարբարիկ նժոյգն, ահ, Խնչ ընտիր է այս երկուքն որ Պէրպլեքիստանի խորեքէն եկած է, ասպետը բնաւ հոյ չտանիր, որպէս թէ վայրի իշու մը մտորուէն է, հասցա թա ազնիւ տպառազէնն (armour) որ այնքան ոսկի կտրեց Յովսէփ Բարէյրա, Միլանի գինադորժին, առանց հաշուելու հարիւրին եօթսուն տոկոսն, այս սպառազէնն ալ աչքին չերևիր՝ որպէս թէ ճամբուն վրայ դտած է :

— Հայր իմ — ըսաւ Ռեպեկա — եթէ ասպետն իր անձն ու անդամները վտանդի մէջ կ'գնէ՝ այսպիսի ահուելի գուպար մ'ընելով՝ միթէ կարելի է որ իր նժոյգն ու սպառազէնը խնայէ :

— Աղջիկ — վրայ բերաւ Իսահակ քիչ մը սրտմտած — դու ըսածդ չդիտես, իր վիզն ու անդամներն իրն են, բայց նժոյգը, զէնն ու զարդը . . . Յակոբ նահապետինն են. Խնչ պիտի ըսէի : Սակայն խիստ արիւ պատանի մ'է. նայէ անգամ մը, Ռեպեկա, նայէ, նորէն փղշտացիին հետ 'ի վէգ պիտի դայ : Աղօթէ, աղջիկս, աղօթէ քաջ պատանիին յաջողութեան համար, նոյնպէս սրբնթաց ձիուն և պերճ տպառազէնին համար : Աստուած իմ նախահարց — դոչեց նա վերստին — յաղթական ելաւ ասպետն, անթլիալ փղշտացին անոր նիզակին տակ ընկաւ :

խնայէս որ Պաղանու թագաւոր՝ Օկ, և Ամինացւոց թագաւոր՝ Սիհն՝ մեր հարց սրին ներքեւ ընկան : Տարակոյս չկայ որ անոնց սակին, արծաթն և մարտիկ ձիանն և պղնձէ ու պողովատէ գէնն ու զարդն իբր իր կապուտն ու կողոպուտը՝ պիտի առնու գրաւէ :

Արժանի հրէայն մի և նոյն անհանգստութեան նշանը կ'ընդնէր աւելն սնկամուն որ ասպետը մրցում մը կ'սկսէր, և հապիւ կ'մոռնար ասպետին ամէն մէկ նոր յաղթանակէն ստացած ձիուն և զինուց արձեքը շուտ մը հաշուել : Հետեւապէս ծառանդազուրկ ասպետին յաջողութեան համար ուխտ կ'ընէին անոնք որ նստեր էին մրցարանին այն մասին մէջ ուսկից նոյն պահուն յաղթողը կ'անցնէր :

Երկմտութիւն համարէ կամ վարանման ուրիշ սլատնաւ մը՝ յաղթող ասպետը մէկ վայրկեանէն աւելի անշարժ մնաց, մինչդեռ հանդիսականները լուռ ու մունջ անոր շարժումներուն ակնապիշ կ'նայէին . յետոյ փոքր առ փոքր և շնորհալի կերպով՝ իր նիզակին ծայրը վար իջեցնելով՝ անոր վրայի պսակը Բովէնակն ոտից առջև դրաւ . իսկոյն շեփորները հնչեցին՝ մինչդեռ քարոզներն օրիորդ Բովէնան միւս օրուան համար գեղութեան և սիրոյ թագուհի հրատարակեցին, սպառնալով պարտ ու պատշաճ պատիժ տնօրինել անոր իշխանութեան անսաստողներուն դէմ : Այն ատեն՝ ԱՌԱՏԱՆԵՌՆՈՒԹԻՒՆ աղաղակն արձակեցին, և այս կրճման վրայ՝ Սէտրիկ իր անեղը խնդութեան մէջ՝ առատասարսութեամբ պատասխանեց, և Աթէլստէյն ալ՝ Թէւ աւելի ծանր կերպով՝ մեծ պարգև մը շնորհեց :

Նօրմանեան դասու օրիորդներու մէջ տրտունջ մը լսուեցաւ նոյն պահուն, վասն զի սովորած չէին տեսնել որ սաքսօն օրիորդ մը նախադաս սեւուռի, խնայէս որ նօրման իշխաններուն համար ալ նոր քան մ'էր իրենց հաստատած ասպետական խաղերու մէջ պարտութիւն կրելը : Սակայն այս դժգոհութեան ձայները խղճուեցան ժողովրդային սա աղաղակներով . «Նեցցէ օրիորդ Բովէնա, սիրոյ և գեղութեան բարեսիրտ և օրինաւոր թագուհին» : Իսկ անոնք որ ստորին դասերը կը գտնուէին՝ այս աղաղակներուն պատասխան տուին . «Նեցցէ՛ սաքսօն իշխանուհին, կեցցէ՛ ընդ երկար անմահ Ալֆրէտի սերունդը» :

Սակայն՝ որչափ որ այս ձայները ճօհն իշխանին և հետեւորդներուն անախորժ կ'երևէին, դարձեալ հարկ տեսաւ յաղթողին ընտրութիւնը հաստատել և հետեւապէս իր ձին բերել տալով՝ դահէն վար իջաւ և ապանիական երիվարը հեծնելով՝ իր սպասաւորներուն հետ՝ մրցարանը մտաւ : Գոհն իշխանն՝ Ալիսիս օրիորդին պատուգամին տուիւր պահ մը

կանի տուաւ, անոր իր յորդանքը մատուցեալ և իր քովը դառնալովն ըսաւ. — Աստուած վկայ, սրբոններ, որչափ որ յաղթող ասպետը յայտնեց որ մենախարտութեան մէջ հաստապնդ մարմին և ջիւեր ունի, իր ընտրութեամբն ալ հասկցուց որ սրատես աչեր չունի:»

Ահա այս սրբադայիս՝ ինչպէս նաեւ իր բոլոր կենաց մէջ՝ ճօհն իշխանին դժբաղդութիւնն էր լիովին չճանչել այն անձերն որոց հետ հաշտ լինիլ կ'ստիպէր: Աօլտմար Գիցուրս դժկամակութիւն զգաց քան թէ ակորժ երբ տեսաւ որ ճօհն իշխանն ամենուն առջեւ բացարձակ յայտնեց թէ իր աղջիկն արհամարհուեր էր:

— Ըստ իս չկայ — ըսաւ նա — ասպետական իրաւունք մ'որ այնչափ անզին և անորժեկ լինի որչափ այն որով ասպետ մ'ազատ է լաւ հաճոց իր սիրոյ թագուհին ընտրելու. իմ աղջիկս մէկէ պատիւ չսպասեր, և իր ընտրութեան և կարողին վայել յարգն ոչ որ կ'զգայայ իրեն:

Ճօհն իշխանը պատասխան չտուաւ, բայց իր ձին մտրակելով իբր թէ իր սրանեղութեան հով տալ կ'աղէր, կենդանին առաջ քշեց դէպ ի Բովէնայի պառչկամն՝ որուն տրուած պատիր տակաւին ոտիցն առջև կ'կենար:

— Գեղանի ախիկն — ըսաւ նա — քու վեհասպետութեանդ նշանը պլուխդ դիւր, նշան մ'որուն համար ես ինքս՝ Անժուի ճօհն՝ իմ անուան շնորհաւորութիւնս կ'ընծայեմ քեզ. իսկ եթէ այսօր հաճիս իննամակալիդ և բարեկամներուդ հետ մեր խնջոյքը պատուել Եշտի դղեկին մէջ՝ պիտի լաւ ևս ճանչենք այն վեհասպետ հին որուն պիտի նուիրենք վաղը մեր ծառայութիւնը:

Բովէնա լուռ կեցաւ, և Սէտրիկ իր քնիկ սաքսօն լեզուաւ անոր իրողմէն պատասխան տուաւ:

— Օրիորդ Բովէնան — ըսաւ նա — ձեր մարդավարութեան պատասխանելու և ձեր խնջոյքին առեն իրեն պատշաճ դերը խաղալու համար ձեր լեզուն չդիտէ: Ես ինքս և Քօնինկալըրիկի պայազատ Աթէլատէյն մի միայն մեր նախահարց լեզուն կ'խօսինք, անոնց սովորութեանց միայն կ'հետեւինք: Հետեւապէս շնորհակալութեամբ կ'մերժենք Ձեր խնամութեան սիրալիկ հրաւերը: Սակայն օրիորդ Բովէնան վաղն իր վրայ տիտի առնու այն պատուաւոր պաշտօնն որուն կոչուած է յաղթող ասպետին ընտրութեամբ և ժողովրդեան ձայնակցութեամբ:

— Այս րոտելով՝ Սէտրիկ սրտին առաւ և Բովէնայի գլխին վրայ դրաւ, յոյց տալու համար որ անոր տրուած առժամանակեայ իշխանութիւնը կ'ընդունի:

— Ինչ կ'ըսէ — հարցոյ ճօհն իշխանը սարսփն լեզուն չ'առկը-
նալ կեղծելով, թէ և շատ քաջ կ'իստէր :

Այն ատեն Սէտրիկի պատասխանին իմաստը ֆրանսերէն լեզուա-
ւանոր բացատրեցին :

— Հատ լաւ — ըսաւ նա — վաղն անձամբ պիտի առաջնորդենք այս
լուսկայ թաղուհին իր պատուոյ դահլը : Գոնէ դու — յարեց իշխանը՝
յաղթական ասպետին դառնալով, որ պատշտաւին մօտ կ'ընենք —
դոնէ դու պիտի հաճիս մեր խնջոյքին ներկայ դնուելու :

Ապենան՝ առաջին անգամ բերանը բռնալով ըսաւ ծանր ու կցկտուր
ձայնով մը թէ շատ յոգնած է և թէ պէտք ունի վաղուան դապարին
պատրաստուելու :

— Հատ լաւ — վրայ բերաւ իշխանը զուռզարար — թէ և այսպիսի
մերժումներու սովոր չենք, պիտի ջանանք մեր ճաշն ըստ կարի մարսել,
թէ և չէք պատուեր մեզ, ոչ դու՝ զինուոյ մէջ յաջողոյցն, և ոչ քու
ընտրած գեղեցկութեան թաղուհին :

Այսպէս խօսելով՝ իր շողշողուն հետեորդներուն հետ մրցարանէն
ելնելուն կ'պատրաստուէր, և այս նարտակաւ երկվորին զլուխը դար-
ձուց, որով բոլոր հանդիսականներն իմացան որ հանդիտին վերջտրուեր
է և սկսան ցրուիլ :

Սակայն ճօհն իշխանն՝ անարդեալ հպարտութեան յառուկ քննա-
ռու ողուով մ'որ աւելի ևս կ'զրգուէր իր ստորին խելքին դիտակցու-
թեամբն, այն ինչ երեք քայլ աւեր էր՝ ետ դարձաւ, վայրագ ոխակա-
լութեան ակնարկ մը նետեց նոյն առաւօտ իրեն անհաճոյ երևցող դե-
ղացի զինուորին վրայ և իր թիկնապետ հօրականաց պէտք եղած հրա-
մանը տուաւ :

— Եթէ ձեր գլուխը կ'սիրէք — ըսաւ նա — մի թողաք որ սա
անղլամը խոյս տայ :

Գիւղացին՝ իշխանին զայրալիւր ակնարկն՝ առաջին անգամուան պէս
անխուով անվեհերութեամբ ընդունեց, և ժպիտով մ'ըսաւ .

— Բնաւ միտք չունիմ լշպիէն հեռանալու վաղուանէ առաջ. կ'փա-
փաքիմ տեսնել թէ Սդաֆֆըրաի և Լիսէսլըի աղեղնաւորներն ինչպէս
կ'բաշեն իրենց աղեղը. Նիտվուաի և Չէրնվուաի անտառներն ան-
շուշտ քաջավարժ նետաձիգներ պիտի ունենան :

— Իսկ ես — ըսաւ ճօհն իշխանն իր սպասաւորներուն՝ առանց ուղ-
ղակի սրտասխան տալու — ես ալ կ'ոգնեմ անոնել թէ լինչպէս նետ կը
նետէ սա մարդն, և վնց իրեն եթէ իր լիբութիւնը ճարակիւթեամբը
չ'ածկէ :

— Ժամէ — ըսաւ տը Պրէսի — այս զեղջու կնի բուն ժպրհութիւն
նը պատժել նշանաւոր կերպով մը :

Վօլտմար Գիցուրս՝ մտածելով թերեւ որ իր վեհապետը ժողո-
վրդեան սիրտը շահելու ճամբէն շատ հեռու կ'գտնուի, իր ուսերը
թոթուեց և լուծիւն պահեց : Իսկ ճօհն իշխանը մրցարանէն դուրս
ելաւ և բոլոր բազմութիւնն ամէն կողմէն ցրուելու սկսաւ :

Հանդիսականներն՝ իրենց եկած զանազան թաղերուն ուղղութեամբ՝
այլ և այլ ճամբայ բռնեցին, տարբեր տարբեր խումբեր կազմելով, և
դաշտին վրայ տարածուեցան : Ամբոխին մեծ մասը զէպ 'ի Լշպի քա-
ղաքը քաշուեցաւ, ուր բազմութիւն նշանաւոր մարդիկ գդեկին մէջ իջե-
ւաներ էին, և ոմանք ալ քաղքին մէջ բնակարան գտեր էին : Այս
կարգին մէջ շատ մ'ասպետներ կային որ արդէն զուպարին ներկայ
դատուեր, կամ հետեւեալ օրը մասնակից լինելու տրամադիր էին, և
մինչդեռ ծանրաքայլ կ'յառաջանային՝ օրուան դէպքերուն վրայ խօսե-
լով՝ խոժանը բարձր աղաղակներով զանոնք կ'բարևէր : Նոյն կայթիւն-
ները կ'լսուէին ճօհն իշխանին համար, թէ և այս ընդունելութիւնն
իր և ուղեկիցներուն շքեղ զէն ու զարդին պարտաւոր էր քան թէ իր
ժողովրդասէր բնավորութեան :

Սակայն աւելի անկեղծ և հանրական, նոյնպէս արժանաւոր բրին
մը փրթաւ յաղթողին համար, որ՝ ժողովրդեան աչքէն հեռանալու
մտադիր՝ մրցարանին ծայրը կեցած տաղաւարը հրաւիրուելով մարդա-
վարութեամբ՝ ներս մտաւ : Այն ինչ վրանը մտաւ Ժառանգապետիկ տա-
պետը՝ շատ մարդիկ որ զանի 'ի մօտուստ տեսնելու և ճանչելու հետա-
քրքրութեամբ այն կողմերը կ'գեղեցերէին՝ նոյնպէս ցիր ու ցան եղան :

Մի և նոյն տեղը դումարուած և նոյն դէպքերով յուզուած այն
բազմութիւն ամբոխին աղմուկն ու շփոթը դադրեցան այժմ, ու այլ և
այլ ճամբայ բռնող զատ զատ խումբերու հեռաւոր բզզումն ևս քիչ ա-
տենէն մարեցաւ և խորին լուծիւն մը տիրեց : Ուրիշ շշուկ չէր լսուէր
բայց միայն սպասաւորներու ձայներն որ պատշգամներուն բարձերն ու
ծածկոցները կ'հանէին որպէս զի նոյն գիշերը զանոնք ապահով տեղ
մը պիտէ, և հանդիսականաց ձգած մնացորդ գինին և ուտելիքն իրա-
րու ձեռքէ կ'յափշտակէին :

Մրցարանին սահմանէն անդին շատ մը դարբնոցներ կանդնեցին, և
այս դարբնոցները վերջնալուսին սկսան փալիւլիլ և զինադորձներու
աշխատութիւնը յայտնել, աշխատութիւն մ'որ բոլոր զիշեր պիտի
շարունակուէր որպէս զի միւս օրը դորձած էլի զէնքերը նորոգեն և
շտկեն :

Պահակներու մեծկակ դուռնդ մ'երկու ժամ անդամ մը փոխուե լով՝
կրկէսին բոլորտեքը կիցեր զիշերը պահպանութիւն կ'ընէր :

Գ Լ Ո Խ Խ Ժ

Տխուր , չարագոյժ ազուաւի նման՝
Որ գողութիւն կտրով կուէ խօթին մահ ,
Եւ մութ գիշերուան խոր լուութեան մջ
Ժանտախտ կը թափէ իր սե թևերէն ,
Նոյնպէս վշտահար վազէ Բարաբայն
Ըն այն քրիստոնեայս ծանր անէջքով :
ՄԱԼԴԱՒ ՀՐԷԱՅՆ

Այն ինչ Ժառանգազուրկ ասպետն իր տաղաւարը հասու որ շատ մը
ձիապան ու սպասաւոր խկոյն եկան անոր պէն ու զարդը հանելու , նոր
լաթեր տալու և յորդորեցին որ բաղնիք մտնէ : Այս պարագայիս մէջ
հետաքրքրութիւնը թերեւս նոր դրդիւ մը կ'տար իրենց եռանդին ,
վասն զի ամէնքը կ'փափաքէին իմանալ թէ ով էր այն ասպետն որ այն-
չափ դաբնիններ վաստկեր էր , թէ՛ և՛ նոյն խկ ճօհն իշխանին հրամա-
նին հակառակ՝ մերժեր էր իր երեսը բանալու կամ անունը տալու :
Բայց ասպետը սպասաւորներուն պաշտօնասէր հետաքրքրութիւնը դո՛հ
չըրաւ , վասն զի անոնց աջակցութիւնը մերժեց , և միայն իր յատուկ
ձիապանը կամ շինական մը կոչեց որ խեղկատակ երես մ'ունէր , թաղ-
եայ մութ վերարկուի մը մէջ փաթթուեր , զլուխն ու դէմքը կիսովին
ծածկեր էր սե մուշտակէ խոյրով մը , և կարծես թէ իր գլխաւորին
պէս անյայտ մնալ կ'ուզէր : Երբ միւս սպաները վրանէն դուրս ելան՝
այս ծառան իր տիրոջ ղէնքին ծանր մասերը հանեց , անոր առջև կե-
րակուր և զինի դրաւ , քանի որ շատ պէտք ունէր նոյն օրուան յոգնու-
թենէն ետքը :

Ժառանգազուրկ ասպետը զեւ նոր աւարտեր էր իր պարզ ճաշն որ
իր ծառան եկաւ յայտնեց , թէ հինգ հոգի՝ որոց իւրաքանչիւրը բար-
բարիկ երիվար մ'ունէր , իրեն խօսելու կ'փափաքէին : Ժառանգազուրկ
ասպետն իր ղէնքը հաներ , և իր դատու մարդկան յատուկ՝ սովորական
պարեգօս մը դրեր էր որ կնդուղ մ'ունենալուն՝ իր դէմքը դոց կ'պա-
հէր՝ երբոր կամէր՝ ճիշտ սաղաւարտին պահանակին պէս ամրապինդ ,
բայց նոյն պահուն լեշնալոյսին հետ մութը կոխելուն՝ ծպտեալ երե-

իլ տերորդ կերեւեր, եթէ արդէն ծանօթ չլինէր իր գէմքը զինքը տեսնել փափաքողներուն :

Ուստի ժառանգաւորի ասպետն իր վրանէն դուրս ելաւ անոն հեր և հանդիսադիր նկուն ասպետներուն ձիապանները ճանչեց իրենց կարմիր ու սեւ պճնազգեստէն : Ամէն մէկն իր տիրոջ երիվարը սանձէն բռներ կ'սպասէր և անոր վրայ դբուած էր այն սպառազէնն որով զուս պարին ատեն նկուն ասպետը մենամարտեր էր նոյն օրը :

— Ասպետական օրինաց համեմատ — ըսաւ անոնց գլուխը կեցողը — ևս Պօտմին Ոյլէյ, Պրայն տը Պուա—Կիլպէր ահարկու ասպետին ձիապանը, կ'ընծայեմ քեզ, առ այժմ ժառանգաւորի ասպետ տնտեսներով քեզ, այն ձին ու սպառազէնը զոր յիշեալ Պրայն տը Պուա—Կիլպէր գործածեց այսօրուան դուպարին մէջ, ձեր աշնուութեան ընտրութեան թողլով զանոնք ընդունելու կամ փրկանք մ'որոշելու, բոտ հաճոյս, վասն զի այս է զինուց օրէնքը :

Միւս ձիապաններն ալ գրեթէ մի և նոյն ոճով խօսեցան և ժառանգաւորի ասպետին վճռոյն սպասեցին :

— Պարոններ, ձեր չորսին և ձեր պատուաւոր և արիասիրտ տեարց համար — պատասխանեց ասպետը վերջին խօսողներուն դառնալով — մի և նոյն պատասխանն ունիմ : Իմ յարդանդս մատուցէք այն ազնիւ ասպետներուն, և իմ կողմէս ըսէք որ անկայել բան մ'ըրած պիտի լինիմ զրկելով զանոնք այնպիսի երիվարներէ և սպառազէններէ որ իրենց պէս քաջերուն քան զամէն աւելի կ'ըսէին : Բարեբաղդ կ'լինէի եթէ այս չտիտլ պատգամաւորութիւնս աւարտէի, բայց ինչպէս որ անուհէս յայտնի է, իբրեք ժառանգաւորի լինելովս, ձեր տեարց շնորհապարտ պիտի պանուիմ, եթէ շնորհ ընեն ինքնին այս ձիերուն և զինուց փութարէն դուստր մը ստանանելու, վասն զի այս իմ կրած սպառազէնս իսկ չեմ կարող ըսել թէ իմն է :

— Մեզնէ ամէն մէկը — պատասխանեց Բէժինալտ Ֆրօն—տը—Պէօի ձիապանը — սլաշտօն ունի հարիւր ոսկի զին տալ այս երիվարներու և զինուց համար :

— Այդ բաւական է — ըսաւ ժառանգաւորի ասպետն : — Իմ պիտոյքս կ'ստիպին զիս այդ դուստրին կէսն ընդունելու . իսկ մնացածին կէսը ձեր մէջ, և միւս կէսն ալ քարողներու, հրեշտակներու, նուագածուներու և սպասաւորներու տուէք :